

บทที่ 3

การศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และข้อมูลเบื้องต้นอื่นๆ

การศึกษาค้นคว้าข้อมูลในเรื่องประวัติศาสตร์ของศาสนสถานจีนโดยเฉพาะในเรื่องศาลเจ้า เพื่อสร้างให้เกิดความเข้าใจถึงที่มาและความสำคัญของอาคารประเภทนี้ได้อย่างกระจ่างชัดขึ้น ในหัวข้อนี้จึงแบ่งข้อมูลออกเป็น 3 ส่วนหลักๆ คือ

1. ข้อมูลทางศาสนาและสถาปัตยกรรมทางศาสนาในประเทศจีน โดยสังเขป
2. ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของศาสนสถานจีนในประเทศไทย
3. ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ

1. ข้อมูลทางศาสนาและสถาปัตยกรรมทางศาสนาในประเทศจีน (โดยสังเขป)

ในหัวข้อนี้จะแยกอธิบายส่วนที่เกี่ยวข้องออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ

- 1.1 ศาสนาและลัทธิต่างๆ : ต้นกำเนิดแห่งการสร้างศาสนสถานของชนชาวจีนในประเทศไทย
- 1.2 ประเภทของศาสนสถานจีนในประเทศไทย
- 1.3 ประวัติการสร้างศาสนสถานและรูปแบบของสถาปัตยกรรมทางศาสนาในประเทศไทยโดยสังเขป

1.1 ศาสนาและลัทธิต่างๆ : ต้นกำเนิดแห่งการสร้างศาสนสถานของชนชาวจีน

ต้นกำเนิดแห่งลัทธิความเชื่อและศาสนาที่สำคัญของชาวจีน รวมถึงการพัฒนาการต่างๆ สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1.1.1 ลัทธิวิญญานนิยม สืบเนื่องมาจากการสร้างอาณาจักรในสมัยราชวงศ์เซี่ย (Xia Dynasty 2205-1766 ปีก่อนคริสตกาล) ชาวจีนนิยมบูชาปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ เป็นประจำ เพราะเชื่อว่ามีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ ไม่ว่าจะเป็น ดวงอาทิตย์ ภูเขา ทะเล ฯลฯ ทั้งยังเชื่ออีกว่าเทพเจ้าเหล่านี้มีอิทธิฤทธิ์และอิทธิพลต่อการดำรงเผ่าพันธุ์ของชาวจีน และเป็นต้นกำเนิดที่ทำให้เกิดการตั้งศาลเจ้าขึ้นในสมัยต่อมา มา¹ ลัทธิวิญญานนิยมนี้ได้พัฒนาเพิ่มความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ในสมัยของราชวงศ์ชังหรือชาง (Shang Dynasty 1766-1402 ปีก่อนคริสตกาล) มีการสร้างสัญลักษณ์เป็นสิ่งสมมุติขึ้นแทนสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ หลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของชาวจีนในสมัยนี้คือ อักษรจารึกบนกระดูกสัตว์และกระดูกเต่า ซึ่งเกิดขึ้นจากเหตุบังเอิญในเรื่องการทำนายอนาคต (oracle bone) เขาจะเขียนคำทำนายไว้บนวัตถุดังกล่าว จากนั้นเอาไปเผาไฟ เมื่อกระดูกแตกออกเพราะความร้อน รอยแตกซึ่งไปทางคำทำนายใด ก็ถือว่าโชคชะตาเป็นไปตามนั้น จากคำจารึกใน "กระดูกทำนาย" ทำให้ทราบว่าจีนนับถือเทพเจ้าหลายองค์ ซึ่งแบ่งออกเป็นพวกใหญ่ได้ 2 พวกคือ²

ก. วิญญานแห่งบรรพบุรุษ ซึ่งความเชื่อนี้ได้ฝังตัวแน่นหนาในประเพณีจีนตลอดมาจนปัจจุบัน (รายละเอียดการพัฒนาดูได้ใน "ปรัชญาการดูแลบรรพบุรุษ")

ข. เทพเจ้าแห่งธรรมชาติ ซึ่งมีไม่น้อยกว่า 100 องค์ ที่สำคัญได้แก่ เทพเจ้าดิน, น้ำ, ลม, ไฟ, พระอาทิตย์ และ พระจันทร์

¹ พงษ์, "ศาลเจ้า : มรดกทางวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีน," วัฒนธรรมไทย 35 ฉบับที่ 8 (พฤษภาคม 2541), หน้า 31

² กำจร ฤกษ์พงษ์ศรี, ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art) (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 28

1.1.2 **ลัทธิขงจื๊อ** (K'ung-fu Tsu or Kong Qui or Confucius) กำเนิดโดยนักปราชญ์ผู้ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในราชวงศ์โจวตะวันออก คือ ขงจื๊อ ซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วง 551-479 ปีก่อนคริสตกาล³ ลัทธิขงจื๊อไม่อาจเปรียบเทียบกับเป็นศาสนาได้ดังศาสนาพุทธและเต๋า เพราะไม่มีการกล่าวถึงเรื่องราวที่อยู่เหนือธรรมชาติ แต่เป็นการวางหลักการต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม ซึ่งความคิดและคำสอนนี้ได้กลายเป็นลัทธิที่สำคัญที่สุดของประเทศ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อวิถีชีวิตและความคิดทั้งมวลของชาวจีน นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลต่อการปกครองประเทศยาวนานกว่าสองพันปี จนสามารถกล่าวได้ว่าลัทธิขงจื๊อเป็นส่วนหนึ่งของสังคมของชาวจีนอย่างแยกกันไม่ออก

หลักคำสอนของลัทธิขงจื๊อสามารถสรุปเป็นเรื่องใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

- คุณธรรมความดีเป็นสิ่งเดียวเท่านั้นที่จะทำลางความชั่วร้ายต่างๆ ได้อย่างหมดสิ้น และเน้นให้ทำความดีในปัจจุบันเพื่อวันมีโชคในวันหน้า

- การยึดถือธรรมเนียมและประเพณีโบราณเป็นสิ่งสำคัญ เพราะทำให้มนุษย์มีแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่ดี

- การยึดถือเชื่อฟังและเคารพต่อผู้ที่มีศักดิ์ศรีเหนือกว่า กตัญญู และรู้จักหน้าที่ของตน คือ บุตรยอมเคารพเชื่อฟังบิดามารดา น้องเชื่อฟังพี่ ภรรยาจงรักต่อสามี ประชาชนเชื่อฟังและเคารพต่อผู้นำประเทศ เพราะขงจื๊อเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะนำมาซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม และทำให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข

นอกจากนั้นคำสอนของขงจื๊อยังเกี่ยวข้องกับการศึกษา ทั้งอักษรศาสตร์ ปรัชญา จริยศาสตร์ ดาราศาสตร์ และภูมิศาสตร์ จนทำให้มีการตั้งรูปเคารพของขงจื๊ออยู่ตามสถานศึกษาด้วย⁴ เทพที่สำคัญของลัทธิขงจื๊อนอกจากปรมาจารย์ขงจื๊อ แล้วก็มีเทพองค์อื่น เช่น เทพกวนอู เป็นเทพแห่งความซื่อสัตย์จากวรรณคดีเรื่องสามก๊ก⁵ (ซึ่งเทพกวนอูนี่ก็เป็น เทพในศาสนาเต๋าด้วย), ฮกเด็ก และ เล่าเอี้ย เป็นต้น⁶

1.1.3. **ศาสนาเต๋า** เป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของจีน ซึ่งนับถือ "เหลาจื๊อ" (Lao Tsu) หรือ "เล่าจื๊อ" (ภาษาแต้จิ๋ว) นักปราชญ์ที่เกิดในช่วง 604 ปีก่อนคริสตกาล ในมณฑลซุหนาน เป็นปรมาจารย์ผู้ก่อตั้งศาสนา ทั้งที่แท้จริงแล้วเหลาจื๊อไม่เคยเผยแพร่ศาสนาเลย เพียงแต่ศาสนาเต๋านำเอาทฤษฎีของเหลาจื๊อที่เกี่ยวกับเต๋ามาเป็นแนวทางหลักของศาสนา เต๋อในช่วงแรกถือเป็นลัทธิยังไม่เป็นศาสนา แต่ได้มีการพัฒนาเพื่อจะตั้งเป็นศาสนา มาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากั๋วคัง (ค.ศ. 125 - 144)⁷ จนกระทั่งปี ค.ศ. 430 ได้มีการชำระรวบรวมปรัชญาเต๋อและเทพเจ้าต่างๆ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และได้ยกเอา "ไท่สั้งเหลาจื๊อ" เป็นพระศาสดาของศาสนา และให้ "จางเต๋าทลิน" (ผู้ประกอบพิธีขจัดภูตผีปีศาจ) เป็นผู้ก่อตั้งศาสนา จากนั้นก็เรียกศาสนานี้อย่างเป็นทางการว่า ศาสนาเต๋า หรือ เต๋อเจี๋ย⁸ ศาสนาเต๋ามีความเจริญสูงสุดในรัชกาลพระเจ้าไท่อู่ตี้ (ค.ศ. 424-452) ทั้งนี้เพราะศาสนาเต๋อได้รับการยกย่องให้เป็นศาสนาประจำชาติในสมัยนี้ ต่อมาศาสนาเต๋อได้รับเอาเรื่องปาฏิหาริย์จากเทพเจ้าและเซียน ทั้งหลายมารวมไว้โดยเฉพาะเน้นในเรื่องเทพที่รักษาโรคภัยไข้เจ็บ รวมทั้งมีการเล่นแร่แปรธาตุและการปรุงยาอายุวัฒนะเพื่อกินแล้วจะได้เป็นเซียน จึงทำให้ศาสนานี้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปและเรียกว่า กุ้ยเต๋อเจี๋ย หรือ ศาสนาเต๋อที่เกี่ยวกับผี⁹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ ก่าจร ฮุนพงษ์ศรี, ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art), หน้า 39

⁴ พรพรรณ จันทโรนานนท์, "ขุนเถ้า : เทพเจ้าท้องถิ่นของคนจีนในเมืองไทยแพร่หลายที่สุด," ศิลปวัฒนธรรม 11 ฉบับที่ 4, (กุมภาพันธ์ 2533), หน้า 65

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

⁶ สมชาย ธรรมวิริยรักษ์, "ปฏิมากรรมและประติมากรรมของชาวจีนในกรุงเทพฯ," คนจีน 200 ปี ได้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2, เส้นทางเศรษฐกิจ ฉบับพิเศษ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเส้นทางเศรษฐกิจ, 2532), หน้า 19

⁷ เอวีลีน, ตำนานวัดและเทพเจ้าจีน, แปลโดย คำพิ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สหายทอง, 2541), หน้า 59

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64

ในสมัยแรกเริ่ม ศาสนาเต๋าแบ่งออกเป็น 2 นิกาย ซึ่งได้แก่ ไทผิงเต๋า หรือนิกายสันติสุข และ อุโต่วหมี่เต๋า ซึ่งผู้ที่จะเข้านิกายนี้จะต้องนั่งสมาธิ 5 โด่ว¹⁰ ให้กับกลุ่มนิกาย ต่อมาได้พัฒนาเป็น 10 กว๋านิกาย เนื่องด้วยมีการอธิบายหลักคำสอนแตกต่างกันไป¹¹

ตามความหมายทั่วไป เต๋า หมายถึง การแสวงหาความสุข และความเป็นอมตะ¹² แต่โดยเนื้อแท้แล้วเต๋า เน้นถึงการดำเนินชีวิตด้วยการใช้ชีวิตตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แสวงหาทางแห่งชีวิตอันเป็นนิรันดร์ด้วยการทำความเข้าซึ่งถึงธรรมชาติ ดังคำกล่าวที่ว่า "สิ่งที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติย่อมดีกว่าระเบียบข้อบังคับในสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น¹³" ดังนั้นมนุษย์จึงควรรู้จักประมาณตน ทำตนให้พอดี สันโดษ เรียบง่าย และยึดมั่นในทางสายกลาง และเน้นถึงความไม่เห็นแก่ตัวของมนุษย์ มากกว่าการบวสรวงหรือการเฉลิมฉลองต่างๆ โดยมีสัญลักษณ์หยินหยาง เป็นสัญลักษณ์ประจำศาสนา หยาง (Yang) กับหยิน (Yin) หมายถึง เพศชายและเพศหญิง ความสว่างกับความมืด หรือความชุ่มชื้นกับความแห้งแล้ง โดยเน้นว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกล้วนมีของคู่กัน ประสานกลมกลืนกัน แต่ขัดแย้งและตรงกันข้ามด้วย¹⁴ ดังรูปสัญลักษณ์ของหยินและหยางที่แสดงถึง "ในขาวต้องมีดำ และในดำต้องมีขาว"

เนื่องจากคำสอนดังกล่าวข้างต้นจะพบว่าศาสนาเต๋ามีความตรงข้ามกับลัทธิขงจื้ออย่างเห็นได้ชัด คือ

เต๋า	ขงจื้อ
เต๋า = ชีวิตสันโดษ เรียบง่าย ไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ	ขงจื้อ = การยกย่องความรู้และขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น
เต๋าจึงกลายเป็นหลักปรัชญาของสามัญชน	ขงจื้อเป็นปรัชญาที่ขึ้นชอบของชนชั้นสูงและผู้คงแก่เรียน

ดังนั้นเต๋าจึงมีอิทธิพลในเชิงศาสนาและความเชื่อต่อชนชาวจีนโดยส่วนใหญ่มากกว่า และมีลักษณะประเพณีปฏิบัติกันเป็นศาสนายิ่งกว่าลัทธิขงจื้อ ซึ่งจะเห็นได้จากจำนวนศาสนสถานของลัทธิขงจื้อโดยตรงจะมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับศาสนสถานในลัทธิเต๋า แต่รูปเคารพของขงจื้อก็ถูกนำมาประดิษฐานไว้ในศาสนสถานอื่นๆ หลายแห่งด้วย เต๋าคือศาสนาที่มีเทพเจ้ามากมายและซับซ้อน ซึ่งเทพเจ้าที่ชาวจีนนับถือมากได้แก่¹⁵

- เทพทวยนสี่เอียนจุน หลิงเป่าเอียนจุน และไท่สั้งเหล่าจวิน ซึ่งจากผู้รู้บางท่านกล่าวว่า เทพหลิงเป่าเอียนจุน น่าจะหมายถึง อี๋ทวงสังข์ หรือเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในเมืองไทยว่า พระเจ้าเง็กเอียนฮองเต้ เป็นเทพที่มีอิทธิฤทธิ์มากสามารถคุ้มครองชาวประชาให้พ้นจากภัยพิบัติต่างๆ จนในที่สุดเทพองค์นี้ก็ได้กลายเป็นเทพเจ้าที่มีตำแหน่งสูงสุดทางศาสนาเต๋าแต่เพียงองค์เดียว¹⁶ และถือว่าเป็นเทพที่ก่อให้เกิดความสุขสมหวังในชีวิตและมีสุขภาพที่ดีด้วย
- เทียมฮิว (Tian Hou) หรือราชินีแห่งสวรรค์ ได้รับการนับถือให้เป็นเทพเจ้าประจำห้วงน้ำ หรือมารดาแห่งสวรรค์ เป็นเทพที่ชาวเรือให้ความเคารพ และผู้คนทั่วไปนิยมสวดอ้อนวอนเพื่อขอประทานความสงบสุขและสุขภาพที่แข็งแรง
- โป๊ยเซียน (The Eight Immortals = 8 อมตะ) หมายถึงความมีโชคดีและอายุยืน
- จักรพรรดิทั้งเก้า มีความหมายเดียวกับเก้ากษัตริย์ตามตำราจีนโบราณ เชื่อว่ามีอายุยาวนานกว่า 45,600 ปี เป็นเทพเจ้าที่ก่อให้เกิดการกินเจและพิธีกรรมต่าง ๆ ในเทศกาลกินเจ (ช่วงวันที่ 1-9 เดือน 9)

¹⁰ โด่ว เป็นมาตราวัดของจีนโบราณ

¹¹ ต้วน ลี เฉิง และ บุญยงค์ ไร้อุทธ, ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, 2543), หน้า 8

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

¹³ กัจจกร สุนพงษ์ศรี, ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art), หน้า 40

¹⁴ กัจจกร สุนพงษ์ศรี, ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art), หน้า 28

¹⁵ เฮอร์ลีน, ตำนานวัดและเทพเจ้าจีน, หน้า 60-68

¹⁶ พรพรรณ จันทโรนานนท์, "ขุนเฒ่ากุง : เทพเจ้าท้องถิ่นของคนจีนในเมืองไทยแนวปลายที่สุด," ศิลปวัฒนธรรม 11 : 64

- พยัคฆ์ขาวและมังกรฟ้า ซึ่งศาสนสถานจีนส่วนใหญ่มักจะมีภาพของพยัคฆ์ขาวอยู่ด้านขวาของอาคาร และมังกรฟ้าอยู่ด้านซ้าย เพื่อเป็นยามคุ้มครองภัยให้วัด

- เทพแห่งการกวี (Wen Chang Di Jun) , เทพแห่งความมั่งคั่ง , เทพเจ้าแห่งโชคชะตา¹⁷

แต่อย่างไรก็ตามเทพเจ้าที่ชาวจีนเคารพนับถือหลายองค์ไม่สามารถจำแนกได้อย่างชัดเจนว่าเป็นเต๋า พุทธ หรือขงจื้อ เนื่องจากเทพในศาสนาเต๋าได้รวมเอาเทพเจ้าจากความเชื่อดั้งเดิม , พระโพธิสัตว์ทางศาสนาพุทธมหายาน (เช่น เจ้าแม่กวนอิมก็ได้รับการบูชาทั้งในวัดเต๋าและวัดพุทธ) , เทพท้องถิ่นต่างๆ และเทพที่เกิดจากคำสอนขงจื้อ มาไว้เป็นเทพเจ้าเต๋าทั้งหมด และรวมทั้งถือว่าถ้าคนดีเสียชีวิตลงแล้วจะได้รับการยกย่องให้เป็นเจ้าด้วย¹⁸ จึงทำให้เทพเจ้าเต๋ามีจำนวนมากมายและเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ผิดกับพุทธศาสนาที่มียังมีจำนวนพระโพธิสัตว์ที่ค่อนข้างจำกัด¹⁹

1.1.4. ปรัชญาการบูชาบรรพบุรุษ แม้ว่าชาวจีนจะมีการนับถือเทพหลายองค์จนบางครั้งเกิดความทับซ้อนในปรัชญาทางศาสนา แต่สิ่งหนึ่งที่ชาวจีนไม่ได้ละเลยคือ การให้ความเคารพบรรพบุรุษและพ่อแม่ของตน ซึ่งมีหลักคำสำคัญที่ยึดถือคือ "เฉิงหย่งถื่อจาง" ก็คือ "เลี้ยงดูเมื่อยังมี เมื่อบริการตาย"²⁰

ตามบันทึกโบราณปรัชญานี้มีพิธีกรรมเป็นเรื่องเป็นราว ตั้งแต่ 255 ปีก่อนคริสตกาล คือ เมื่อพระเจ้าจรรยาหรือบุคคลชั้นสูงเสียชีวิตลงก็จะมีการฆ่าคนเพื่อสังเวยแก่คนตาย ซึ่งพิธีกรรมนี้ถูกยกเลิกไปนานแล้ว แต่ความเชื่อยังคงอยู่จนปัจจุบัน ชาวจีนเชื่อว่าการตายคือการต่อชีวิต การส่งสิ่งของและข้าทาสให้แก่คนตายจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ซึ่งพิธีกรรมนี้เกิดเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าคนเรามี 2 วิญญาณ คือ²¹

ก. ป้อ (Po) หมายถึงวิญญาณที่จะจุติมาพร้อมกับการเกิดของทารก

ข. หุน (Han) หมายถึงวิญญาณที่สวรรคตส่งเข้าไปรวมกับวิญญาณแรกเมื่อเกิด ตอนที่ตายป้อจะยังคงอยู่ที่ร่าง ส่วนฮันจะออกจากร่างกลับคืนสู่สวรรค์

พิธีกรรมหรือประเพณีที่เกิดแก่ปรัชญานี้ได้แก่

- พิธีกรรมการฝังศพ สร้างสุสาน โดยเฉพาะของพระเจ้าจรรยาจะมีการสร้างสุสานอย่างใหญ่โต และมีการฝังอย่างดีและถูกต้องตามประเพณีเพื่อให้ป้อได้อยู่อย่างมีความสุข ชาวจีนเชื่อว่าถ้าป้อไม่มีความสุขแล้ว อาจต้องออกจากร่างเที่ยวเร่ร่อนกลายเป็นวิญญาณแห่งปีศาจชั่วร้ายที่เรียกว่า กุ้ย (Gui) ดังนั้นชาวจีนทุกคนต้องได้รับการฝังเมื่อถึงแก่กรรม ส่วนจะมีขนาดใหญ่หรือเล็กขึ้นอยู่กับฐานะและความสำคัญของผู้ตาย²²

- พิธีกรรมในงานศพ รวมทั้ง "พิธีงเด็ก" คือการเผาสิ่งของเครื่องใช้จำลองส่งให้ผู้ตาย

- พิธีกรรมการเคารพบูชาป้าวิญญาณ ซึ่งจะวางไว้ในบ้านดูแลทำความสะอาด และจุดธูปบูชาทุกวัน การจุดธูปเชื่อว่าเป็นการเชิญวิญญาณมาสถิตย์ที่ป้ายศพเพื่อคอยดูแลคุ้มกันภัยให้กับสมาชิกในครอบครัว²³

- พิธีกรรมในวันเซ็งเม้ง หรือ วันปล่อยวิญญาณ บรรดาญาติมิตรที่ยังมีชีวิตจะมารวมกันที่สุสานเพื่อทำการเซ็ง ไห้ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษทั้งหลาย²⁴

จากปรัชญาและพิธีกรรมเหล่านี้ทำให้มีศาลเจ้าและวัดจีนจำนวนมากไม่น้อยที่สร้างขึ้นมา เพื่อบูชาบรรพบุรุษของตน หรือมีการสร้างวิหารบรรพบุรุษขึ้นเป็นส่วนประกอบหนึ่งของศาสนสถาน

¹⁷ รายละเอียดและความเป็นมาของเทพแต่ละองค์ ดูได้จากภาคผนวก ง

¹⁸ ศาวิตรี ทัฬหะสุต , "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทย จีน และ ตะวันตกในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2398 - 2453" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2527) , หน้า 92

¹⁹ พรพรรณ จันทโรนานนท์ , "ปูเน่เก้ง : เทพเจ้าท้องถิ่นของคนจีนในเมืองไทยแพร่หลายที่สุด," ศิลปวัฒนธรรม 11 : 64

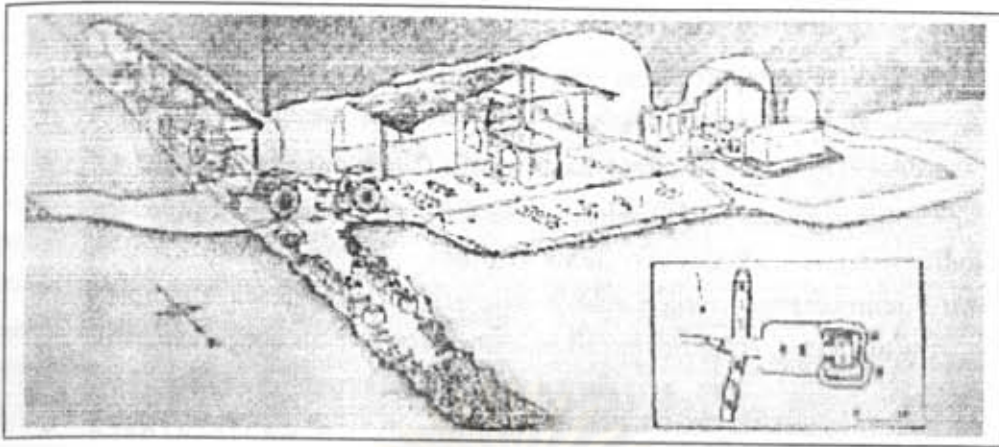
²⁰ เอวีลีน , ตำนานวัดและเทพเจ้าจีน , หน้า 75

²¹ กัจจรว ธุนทงษ์ศรี , ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art) , หน้า 67

²² เรื่องเดียวกัน , หน้าเดียวกัน

²³ เอวีลีน , ตำนานวัดและเทพเจ้าจีน , หน้า 77 - 78

²⁴ เรื่องเดียวกัน , หน้า 78

ภาพที่ 1 ตัวอย่างการสร้างอุทยานตามอิทธิพลของลัทธิขงจื๊อของจักรพรรดิในอิตาลี (อุทยานของเจ้าชายหลิวเซ็ง)
ที่มา : กัจจ อนุพงษ์ศรี , ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน

1.1.5. **พุทธศาสนานิกายมหายาน** พุทธศาสนามหายานเป็นศาสนาหลักในการนับถือของชาวจีน โดยมี "พระโคตมะ" หรือ "พระศากย牟尼" (คนไทยรู้จักในนามของพระพุทธเจ้า) เป็นศาสดา โดยรากศัพท์ของคำว่า "มหายาน" แปลว่า พาหนะที่ใหญ่ ซึ่งหมายความถึง เป็นยานขนาดใหญ่แห่งอุดมคติที่มีการปฏิบัติเพื่อช่วยมหาชน²⁵ และเพื่อบรรลุถึงพุทธจิตด้วยการทำสมาธิ ะดับอิตตา และการละทิ้งกิเลสตัณหาที่มีอยู่

พุทธศาสนาได้เริ่มทยอยเข้ามาเผยแพร่ในจีนทีละเล็กละน้อยตั้งแต่ ค.ศ. ที่ 1 (ราชวงศ์ฮั่น) นำโดยพระภิกษุสงฆ์ชาวอินเดียและชนชาติอื่นๆ ซึ่งเดินทางเข้ามาค้าขายตามเส้นทางสายไหม ในช่วงแรกพุทธศาสนายังคงจำกัดอยู่ในวงแคบก่อน เพราะในช่วงแรกชาวจีนถือว่าพุทธศาสนาเป็นลัทธิของต่างชาติ รวมทั้งหลักการของขงจื๊อและเต๋าซึ่งเป็นของชาวจีนเองก็ยังคงเป็นที่นิยมอยู่อย่างหนาแน่น²⁶ ต่อมาพุทธศาสนาจึงค่อยส่งอิทธิพลในสมัยราชวงศ์ถัง (ค.ศ. 618-907) เนื่องจากเป็นศาสนาที่ได้รับการอุปถัมภ์ค้ำจุนจากราชสำนัก โดยมีเมืองฉางอันและเมืองลั่วหยางเป็นศูนย์กลางที่สำคัญทางพุทธศาสนา และมีการสร้างวัดและเจดีย์จำนวนมาก พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองจนถึงจุดสูงสุดในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 7 ตอนปลาย และที่ 8 ตอนต้น เมื่อมีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาจีน ต่อมาพุทธศาสนาในจีนก็มีการปรับปรุงให้เข้ากับความคิดเรื่องเทพอันเหนียวแน่นของศาสนาเต๋า และลัทธิวิญญาณนิยมที่มีมาแต่โบราณจนกลายเป็นปรัชญาการดำรงชีวิตส่วนหนึ่งในสังคมจีนมานานเกือบ 2,000 ปี จนทำให้พุทธศาสนามีการพัฒนาเป็นศาสนานิกายย่อยต่างๆ ที่สอดคล้องกับสังคมและแนวคิดของชาวจีน ซึ่งมีนิกายสำคัญๆ 3 นิกาย คือ²⁷

5.1 นิกายเถียนโตหรือเถียนไท่ นิกายนี้เป็นนิกายสายกลางที่ผสมธรรมะของโลกยุคพระและโลกียะเข้าด้วยกัน

5.2 นิกายฉาน เป็นนิกายที่ปฏิเสธความสำคัญของพระไตรปิฎก แต่เน้นการบรรลุธรรมะ การรู้แจ้งอย่างฉับพลัน นิกายที่แพร่หลายและนิยมในญี่ปุ่น ซึ่งก็คือ นิกาย "เซ็น" (Zen) นั่นเอง

5.3 นิกายสุชาวดี เน้นเรื่องราวของพระอมิตาภพุทธเจ้าในแดนสุชาวดี ดังนั้นผู้ที่ปรารถนาที่จะเสวยสุขในแดนสุชาวดี จะต้องปฏิบัติตามแนวทางของนิกายนี้

พระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ที่เป็นที่เคารพของพุทธศาสนิกชนชาวจีนที่สำคัญคือ²⁸

- พระศากย牟尼 ส่วนใหญ่จะยืนอยู่ในปางยืนเท้าเปล่า และพระเกศาถูกปลง ชาวพุทธศวมณฑลถึงพระองค์เพื่อบรรลุถึงความสงบและนิพพาน

²⁵ เสถียร โพธิ์นันทะ , พระกวนอิมโพธิสัตว์ ประวัติการกินเจ , อนุสรณ์งานศพนางจันเฮง แซ่ตั้ง , (ม.ป.ท. , 3 กันยายน 2520) , หน้า 10 - 25

²⁶ กัจจ อนุพงษ์ศรี , ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art) , หน้า 64

²⁷ วิบูลย์ สีสวรรณ , น้าวมศิลปะไทย - ญี่ปุ่น , (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์ , 2532) , หน้า 23

²⁸ เหว่ลิ้น , ตำนานวัดและเทพเจ้าจีน , หน้า 50-57

- พระอมิตพุทธ หมายถึงแสงสว่างที่ไม่มีที่สิ้นสุด และถือว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้าที่ทรงมีตำแหน่งสูงสุด ชาวพุทธเชื่อว่าการบูชาพระองค์จะทำให้ได้ไปเกิดใหม่ในดินแดนแห่งความสงบสุข
- พระโพธิ์ชยคุรุ หรือ เอี้ยวซือฝัว เป็นพระพุทธรูปเจ้าองค์ที่ 3²⁹
- พระโพธิ์สัตว์ คือผู้รู้แจ้งที่อาจตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าได้ แต่ไม่ปรารถนาเพราะต้องการที่จะโปรดสรรพสัตว์ พระโพธิ์สัตว์มีหลายองค์³⁰ องค์ที่สำคัญได้แก่ เจ้าแม่กวนอิม (Guan Yin) เป็นเทพเจ้าแห่งความเมตตา และเชื่อว่าเป็นเทพผู้คุ้มครองทะเลได้ด้วย เจ้าแม่กวนอิมทรงมีปางต่าง ๆ มากถึงพันปาง (บางครั้งอยู่ในรูปผู้ชาย) เหล่าสาวกจะสวดมนต์เพื่อขอพรให้ได้บุตร , ขอความมั่งคั่ง , ตลอดจนโชคลาภและสุขภาพที่สมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมี พญามัจจุราช ฯลฯ
- พระศรีอริยเมตตรีย์ หรืออีกพระนามหนึ่งว่า Mi-lei-fo หรือพระพุทธรูปผู้กำลังจะ มา ความหมายของชื่อหมายถึง ความอ่อนโยน ชาวจีนเชื่อว่าท่านเป็นผู้ให้ความสุขแก่สาวก ดังนั้นพระพุทธรูปของพระองค์จะมีวงพักตร์ที่ยิ้มแย้ม
- เวศถ์โพธิ์สัตว์ รูปเคารพสวมใส่ชุดนักบวชโบราณ เป็นเทพผู้คุ้มครองประตูสวรรค์และพระโควิภูก
- อานันทะ หรือ พระอานนท์ เป็นพระอรหันต์ที่หลุดพ้นแล้วแต่กลับมากเพื่อช่วยเหลือมวลมนุษย์ พระองค์ ถือเป็นเจ้าแห่งความทรงจำ (ไม่มีวัดสำหรับบูชาท่านโดยเฉพาะแต่จะประดิษฐานอยู่ในทุกวัด)
- The Diamond King of Heaven เป็นพระผู้ยิ่งใหญ่ครองวิมานแห่งสวรรค์ ซึ่งถูกจัดเป็นห้องสวดมนต์ห้องแรกในวัดจีนทั่วไป เป็นพระผู้คุ้มครองทวยเทพทั่วสวรรค์ และปกครองทั่วจตุโลกบาลทั้งสี่ของโลกมนุษย์
- อวหันต์ (หลอฮั่น) ชาวจีนเรียกสาวกของพระศากยมุนีว่า หลอฮั่น ซึ่งความหมายเดียวกับพระอรหันต์ ก็คือพระผู้ทำลายกิเลสหรือผู้คว่ำค่าแก่การบูชา

สรุป ถึงแม้ว่าศาสนาของชาวจีนจะมาจากแหล่งหรือความเชื่อที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป แต่สำหรับชาวจีนแล้ว ศาสนาเต๋า ขงจื้อและพุทธศาสนาเป็นส่วนที่ประกอบขึ้นจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีคำกล่าวในภาษาจีนว่า "ซานเจี๋ยเวหฺอฮือ" แปลว่า "สามศาสนาคือหนึ่งเดียว"³¹ หรือ "ซำก่า" แปลว่า "คำสั่งสอนทั้งสาม"³² คือชาวจีนนับถือทั้ง 3 ศาสนาโดยไม่แบ่งแยก และปรากฏมีการสร้างศาสนสถานเรียกว่า "ซานเจี๋ยถ้ง" ซึ่งแปลว่าศาลเจ้าที่สร้างขึ้นจากคำสอนของ 3 ศาสนา ขึ้น³³ แต่ชาวจีนก็ยังคงมีการให้ลำดับความสำคัญต่อเทพดังนี้ คือ เทพดาหรือสิ่งศักดิ์ในศาสนาเต๋า , ศาสนาพุทธและลัทธิขงจื้อตามลำดับ³⁴ ส่วนใครหรือครอบครัใดจะเลือกนับถือองค์ใดเป็นพิเศษก็แตกต่างกันออกไป แต่อย่างไรก็ตามสำหรับชาวบ้านในชนบทหรือชนชั้นล่างของสังคมที่มีการศึกษาต่ำ ซึ่งเป็นกลุ่มมวลชนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของจีน ความเชื่อและศาสนาทั้ง 3 นี้ดูจะมีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันน้อยกว่าผีหรือวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวกับธรรมชาติต่าง ๆ³⁵ ซึ่งก็คือ ลัทธิวิญญาณนิยม ที่กล่าวไปแล้ว เช่น วิญญาณแห่งพื้นธณี ดินไม้ใหญ่เก่าแก่ รวมทั้งห้องไถ่ของนาถันมีวิญญาณประจำอยู่ทั้งสิ้น เนื่องมาจากผู้คนเหล่านี้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ดังนั้นธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่มิอิทธิพลต่ออาชีพของเขาอย่างมาก การบูชาธรรมชาติก็เพื่อปกป้องพวกเขาจากภัยธรรมชาติต่าง ๆ และให้มีฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลเพื่อให้มีผลผลิตทางการเกษตรมากขึ้นเอง

²⁹ สมชาย ธรรมวิริยรักษ์, "ปฏิมากรรมและประติมากรรมของชาวจีนในประเทศไทย," คนจีน 200 ปี ได้พระบรมโพธิ์สมภาร ภาค 2, หน้า 177

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 178

³¹ ปราบธนา โกลเม, "สมาคมชาวจีน ในกรุงเทพฯ.ศ. 2440-2488," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 36

³² หน้า บรมพิมดี, แปลโดย หยกแดง, ความเชื่อชาวจีน (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิมพัวด, 2532), หน้า 35

³³ พชรพรณ จันทโรนานนท์, "ปูนเด้าก : เทพเจ้าท้องถิ่นของคนจีนในเมืองไทยแพร่หลายที่สุด," ศิลปวัฒนธรรม 11 : 65

³⁴ หน้า บรมพิมดี, ความเชื่อชาวจีน, หน้า 35

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36

1.2 ประเภทของศาสนสถานจีนในประเทศจีน

ประเภทของศาสนสถานในประเทศจีน (ซึ่งบรรยายอยู่ใน หนังสือตำนานวัดและเทพเจ้าจีน) จะใช้เกณฑ์ของศาสนาและลักษณะความเชื่อของจีนทั้ง 5 ดังที่ได้กล่าวไปแล้วเป็นเกณฑ์หลักในการแบ่งประเภท ดังนั้นโดยสรุปจะแบ่งศาสนสถานออกเป็น 5 ประเภทดังนี้

ก. ศาสนสถานของพุทธศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือ วัดจีน เช่น วัดม้าขาว เมืองโล่หยาง , วัดเต้าหยินตี เมืองชงช้น มณฑลเหอหนาน และ วัดหลงชงตี เท๋อเป่ย์ เป็นต้น

ข. ศาสนสถานของเต๋า เช่น ศาลเจ้าเต๋าและความเชื่อพื้นถิ่น เป็นต้น และศาสนสถานประเภทนี้เป็นศาสนสถานหลักในการทำวิจัยครั้งนี้

ค. ศาสนสถานของขงจื้อ เช่น วัดขงจื้อเมืองซูฟู มณฑลชางตง และวัดแห่งสวรรค์ ณ กรุงปักกิ่ง เป็นต้น

ง. ศาสนสถานรวม หรือวัดรวม (หมายถึงมีเทพเจ้ารวมกันของหลายศาสนาและลัทธิ) เช่น วัดเยา เฟย์เมี่ยว , ทางโจว เป็นต้น

จ. ศาสนสถานที่สร้างขึ้นเพื่อบูชาบรรพบุรุษ เช่น ศาลบูชาบรรพบุรุษ และสุสาน เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตามมันเป็นเรื่องยากที่จะบอกได้ว่าศาสนสถานหลังหนึ่งๆ นั้น เป็นของศาสนาหรือลัทธิใด (ตามประเภทของศาสนสถานทั้ง 5) โดยการมองจากลักษณะทางสถาปัตยกรรม แต่วิธีที่จะทราบได้ว่าเป็นประเภทใดนั้นจะตัดสินจากการปรากฏของเทพเจ้าที่ประดิษฐานอยู่บนจุดสำคัญหรือจุดรองลงมาของแท่นบูชา

1.3 ประวัติการสร้างศาสนสถานและรูปแบบของสถาปัตยกรรมทางศาสนาในประเทศจีน (โดยสังเขป)

ตามบันทึกเกี่ยวกับศาสนสถานของชาวจีนโดยส่วนใหญ่แล้วจะกล่าวถึงวัดเป็นหลักเนื่องจากเป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญในระดับเมืองและประเทศ มีขนาดใหญ่ และมีความงามมากกว่าศาลเจ้าซึ่งถือเป็นศาสนสถานขนาดเล็กประจำท้องถิ่น แต่ก็สามารถนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้เป็นบทสรุปสำหรับศาลเจ้าได้ เนื่องจากสถาปัตยกรรมของจีนไม่ว่าจะเป็น วัด ศาลเจ้า พระราชวัง และที่อยู่อาศัย มักจะมีพื้นฐานอยู่ในประเพณีนิยมแบบอย่างเดียวกัน

วิวัฒนาการของศาสนสถานในประเทศจีนแบ่งออกตามยุคสมัยที่สำคัญดังนี้³⁶

- ก่อนสมัยราชวงศ์ชั้น
- สมัยราชวงศ์ชั้น
- สมัยราชวงศ์หนานเป่ย์จาว หรือราชวงศ์เหนือราชวงศ์ใต้
- สมัยราชวงศ์ถัง
- สมัยราชวงศ์หมิง

สมัยก่อนราชวงศ์ชั้น ศาสนสถานที่เกิดขึ้นในช่วงนี้คือ "ศาลเจ้า" ศาลเจ้าในจีนถือว่าเป็นสิ่งที่เก่าแก่มาากเกิดและมีขึ้นมาพร้อม ๆ กับการตั้งอาณาจักรในประเทศจีน ตรงกับสมัยของราชวงศ์ซางหรือราชวงศ์เซียง (ก่อน ค.ศ. 1766 - 1042) ซึ่งเป็นราชวงศ์แรกของประเทศจีน และเป็นยุคที่คนจีนบูชาปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ทะเล ภูเขา โดยเชื่อว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้มีเทพเจ้าประจำอยู่ เมื่อเกิดศาลเจ้าขึ้นมาในครั้งแรกนั้น มีเรื่องเล่าว่า³⁷ จินหนุ่มคนหนึ่งมีนามว่า "ตงปุ่นเฮ้า" เป็นลูกชายนายากจนแต่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด เมื่อเติบโตขึ้นบิดามารดาจึงส่งเขาเรียนหนังสือที่สำนักศึกษาโมกซ์ เมื่อเรียนสำเร็จจึงได้สอบเข้ารับราชการในเมืองหลวง และได้เลื่อนตำแหน่งเรื่อยมาจนเป็นอธิบดีศาลในที่สุด อยู่มาวันหนึ่งเกิดคดีประหลาดคือ ฝ่ายโจทก์ซึ่งเป็นรุษเทวดานำความมาฟ้องศาลว่า เศรษฐีบังอาจโค่นต้นไม้ที่เป็นที่สถิตย์ของตน บรรดาผู้พิพากษาทั้งหมดไม่สามารถแก้คดีได้

³⁶ ดูรายละเอียดของลำดับสมัยและราชวงศ์จีน ได้ในภาคผนวก ข

³⁷ ปราบัติ พิชรพันธ์, "ศาลเจ้า : บนถนนแห่งความเชื่อของมนุษย์," *The Earth 2000* 1 ฉบับที่ 7 (มกราคม 2537) : 95

กับทั้งไม่มีใครรู้ว่าควรจะใช้กฎหมายข้อใดมาปรับใช้ในคดีนี้ จึงเดือดร้อนมาถึงท่านตงปุ่นเข้า ท่านได้พิพากษาว่า แม้ว่าต้นไม้จะเป็นของเศรษฐีซึ่งมีสิทธิจะตัดโค่นได้ แต่เมื่อวินิจฉัยตามทำนองคลองธรรม การกระทำของเศรษฐีทำให้โจทก์เดือดร้อน จึงมีคำสั่งให้เศรษฐีปลูกสร้างศาลเพียงตาขึ้น และคอยเช่นไหว้เทวดาองค์นี้ตามโอกาสอันสมควร คดีความจึงยุติ จึงทำให้เกิดการสร้างศาลขึ้นมาเพื่อกราบไหว้ขึ้น

ต่อมาศาลเจ้าที่มีอยู่ของศาลจีนนั้นได้ถูกปลูกสร้างขึ้นบนพิธีกรรมและจารีตอันแข็งแแกร่งของขงจื้อ ผวกกับแรงศรัทธาในวิถีแห่งโลกุตระธรรมของศาสนาเต๋าต่อมาเรื่อยๆ จนมีจำนวนมากขึ้นและกลายเป็นสิ่งสำคัญส่วนหนึ่งของชุมชนชาวจีน ลักษณะสถาปัตยกรรมของศาลเจ้าในยุคเก่า เช่น ที่สร้างขึ้นในสมัยเซียง คือศาลเจ้ามาจู (ซึ่งปัจจุบันได้พังลงแล้วเหลือแต่เพียงซาก) มีการบันทึกอยู่บนแผ่นป้ายจารึกอักษรไว้ว่า "ศาลเจ้านี้มีหอกลางสามหอ หอพักสิบห้าห้อง อาคารมีสองปีก ด้านตะวันตกของประตูมีโรงเรือนหนึ่งหลังนอกประตู มีเวทีสำหรับเล่นจิว และระบำเพื่อบูชาเจ้าแม่"³⁸ ทำให้เห็นความมโหฬารของศาลเจ้าครั้งนั้นได้ และโดยทั่วไป ศาลเจ้าจะเป็นตึกแถวชั้นเดียว ตามหลังเรียงกันอยู่ และหน้าประตูมีแผ่นป้ายชื่อ

สมัยราชวงศ์ฮั่น (The Han Dynasty 206 ปีก่อน ค.ศ.-ค.ศ. 220) มีหลักฐานการสร้างวัดทางพุทธศาสนาปรากฏอยู่ คือ วัดม้าขาว ที่เมืองลั่วหยาง ในปีที่ 10 แห่งรัชกาลพระเจ้าจักรพรรดิฮั่นหมิงตี้ โดยพระภิกษุชาวอินเดียสองรูป คือ โกวรณะและกัสยปะ มาตักกะ ซึ่งได้ใช้ม้าขาวบรรทุกพระคัมภีร์เดินทางจากอาณาจักรตะวันตกอันไกลโพ้นมายังนครลั่วหยางและสร้างวัดม้าขาวขึ้น และนับเป็นวัดพุทธศาสนาวัดแรกในประเทศจีน³⁹ ผังบริเวณของวัดเป็นที่เหลี่ยมผืนผ้า ลักษณะของสถาปัตยกรรมเป็นแบบอินเดีย แม้แต่เจดีย์ก็เป็นแบบอินเดีย แล้วในยุคต่อมาสถาปัตยกรรมเหล่านี้จึงค่อยๆ คลี่คลายเป็นแบบจีนโดยสมบูรณ์

สมัยราชวงศ์หนานเป่ย์ฉาว หรือราชวงศ์เหนือราชวงศ์ใต้ (ค.ศ. 420-581) เป็นยุคสมัยที่ศาสนาพุทธได้รับความนิยมอย่างมาก ได้มีการสร้างวัดอาารามทางพุทธศาสนาโดยการเจาะภูเขาเป็นวัดถ้ำขึ้นครั้งแรกที่บริเวณเนินเซาตุหนวง และประเพณีการสร้างวัดถ้ำนี้ก็แพร่หลายเกิดขึ้นอีกหลายแห่งในประเทศจีน

สมัยราชวงศ์ถัง (The Tang Dynasty ค.ศ. 618 - ค.ศ. 907) ศาสนสถานได้พัฒนาเป็นรูปแบบจีน ประเพณีมากขึ้น แต่ก็ยังคงหลงเหลือกลิ่นอายของอินเดียอยู่ไม่น้อย ศาสนสถานที่สำคัญในยุคนี้ได้แก่ พระเจดีย์ท่านป่าใหญ่ (ต้า เอี้ยน ละ) สร้างเมื่อปี ค.ศ. 648 นับเป็นสถาปัตยกรรมสำคัญของพุทธศาสนาในระยะแรกเริ่ม ผังประกอบส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ⁴⁰

- พระวิหาร ที่มีผังเป็นที่เหลี่ยมผืนผ้ามีความสูงชั้นเดียว ตั้งอยู่บนฐานสูง เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและพระอรหันต์ 18 องค์
- เจดีย์ สร้าง ค.ศ. 652 องค์พระเจดีย์มีแผนผังเป็นที่เหลี่ยมสูง 64 เมตร ตั้งอยู่ในแนวแกนเดียวกับพระวิหาร ฐานตั้งสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายนอกดูเรียบง่าย แบ่งเป็น 7 ชั้น จุดประสงค์ของการสร้างเจดีย์นอกจากเป็นอนุสรณ์สถานทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังใช้เป็นสถานที่แปลและเก็บพระคัมภีร์ด้วย
- ภูมิ เริ่มแรกมีภูมิ 1,897 หลังเรียงรายรอบพระเจดีย์ใหญ่

สมัยราชวงศ์หมิง (The Ming Dynasty ค.ศ. 1368 -1644) เป็นยุคสมัยที่สถาปัตยกรรมมีการก่อตัวเป็นประเพณี แสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของจีนอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งประเพณีนี้ทำให้สถาปัตยกรรมจีนวัด วัง จะมีแบบฉบับหรืออยู่บนพื้นฐานเดียวกัน และประเพณีสถาปัตยกรรมยุคนี้เองที่มีการสืบต่อปฏิบัติจนถึงสมัยราชวงศ์ชิง และมีอิทธิพลโดยตรงกับสถาปัตยกรรมจีนในประเทศทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งประเทศไทย

³⁸ ต้วน ลี เิง, "ชาวจีนแต่จิวที่อพยพมายังไทยในระยะแรก," คนจีน 200 ปี ได้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 1 (กรุงเทพฯ: มานนคร : บริษัทเส้นทางเศรษฐกิจ, 2526), หน้า 29

³⁹ กัจจ รุณพงษ์ศรี, ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art), หน้า 64

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 166

ด้วย สถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญในช่วงนี้ได้แก่ พระราชวังจักรพรรดิ หรือ เป็นที่รู้จักกันในนาม "นครต้องห้าม" ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจัตุรัสเทียนอันเหมิน โอบล้อมด้วยกำแพงสูง ส่วนศาสนสถานที่มีความสำคัญในช่วงนี้คือ วิหารแห่งสวรรค์หรือเทียนถาน (Tian Tan or Temple of Heaven) เป็นศาสนสถานในลัทธิขงจื้อ โดยพระเจ้าจักรพรรดิยังได้สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมบวงสรวงสวรรค์และพื้นพิภพ เพื่อให้ประเทศและพสกนิกรประสบกับความสุขและสมบูรณ์

ผังรวมจะวางอยู่ตามแนวแกนเหนือใต้เช่นเดียวกันโดยมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 3 ส่วนคือ

1. ศาลาเจ็ยเหนียนเตี้ยน หรือหอพิธีสวดมนต์
2. พระแท่นแห่งสวรรค์หรือ
3. ถานพระแท่น สำหรับพระเจ้าจักรพรรดิบวงสรวงสวรรค์

ศาลาเจ็ยเหนียนเตี้ยน ตัวอาคารเป็นทรงกลมมีหลังคาทรงแปดเหลี่ยม 3 ชั้น มุงกระเบื้องสีน้ำเงิน ตัวอาคารเป็นไม้ทั้งหมด ไม่มีซื่อและอกไก่ อาคารสูง 28 คืบเป็นโครงสร้างสำคัญสำหรับรับน้ำหนัก ตัวอาคารตั้งอยู่บนฐานกลม ยกพื้นขึ้นเป็น 3 ระดับ อยู่บนพื้นที่เหลี่ยมจัตุรัสอีกทีหนึ่ง

ภาพถ่ายทางอากาศ วิหารแห่งสวรรค์

ศาลาเจ็ยเหนียนเตี้ยน หรือ หอพิธีสวดมนต์

ภาพที่ 2 วิหารแห่งสวรรค์

ที่มา : ก่าจว ทุนทงนัศวี , ประวัติศาตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art) และ The Department of Architecture . Tsinghua University . Historic Chinese Architecture. (Beijing . China : Tsinghua University Press , 1990) , P. 50

นอกจากลักษณะสถาปัตยกรรมอันมีเอกลักษณ์ โดดเด่นสวยงามตามประเพณีแล้ว อาคารนี้ยังมีการคิดถึงเรื่อง sense of place ไว้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะส่วนพระแท่น ซึ่งเป็นผลจากการคำนวณ และการจัดสภาพแวดล้อมได้อย่างดีเยี่ยม จนทำให้ผู้ที่ยืนอยู่บนฐานจะรู้สึกว่าตนเองมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับท้องฟ้า จนแทบจะกลายเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวกัน และยังสามารถสัมผัสเสียงจากรอบตัวได้ดีกว่าปกติด้วย⁴¹

บทสรุปของสถาปัตยกรรมทางศาสนาของชาวจีน

สถาปัตยกรรมแบบประเพณีของจีน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นอาคาร วัด ศาลเจ้า หรือ ที่พักอาศัย มักจะมีรูปแบบอยู่บนพื้นฐานเดียวกัน เนื่องจากสถาปนิกจีนไม่มีความสนใจที่จะออกแบบอาคารให้มีเอกลักษณ์ของรูปแบบประจำสมัยเหมือนกับสถาปนิกยุโรปนิยมกระทำกัน ดังนั้นจึงเป็นเรื่องยากที่จะบอกรูปแบบของยุคสมัย ยิ่งกว่านั้นสถาปนิกจีนดูเหมือนไม่ค่อยมีสิทธิ์มีเสียงในการกำหนดอะไรนัก เพราะพวกเขาต้องคำนึงถึงฐานะของผู้ว่าจ้าง และ ระเบียบประเพณี ด้วยเหตุนี้ทำให้ชื่อเสียงของสถาปนิกไม่เป็นที่รู้จักกันแม้ว่าในอดีตจะมีเอกสารทางวิชาการทางสถาปัตยกรรมอยู่บ้าง เช่น คำว่า "หยิง เจ้า ผ่า จื่อ" แต่เป็นเรื่องของวิธีการทำมากกว่าจะให้หลักการ ไม่มีประวัติรูปแบบ

⁴¹ ก่าจว ทุนทงนัศวี , ประวัติศาตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art) , หน้า 316

หรือแนวทางในการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ แต่อย่างไรก็ตามยังสามารถแบ่งการพัฒนาสถาปัตยกรรมจีน ซึ่งมีการพัฒนาถึงจุดสูงสุดอยู่ 3 ช่วงใหญ่ ๆ คือ⁴²

- ช่วงสมัยราชวงศ์ฉิน (Qin 221 - 206 BC.) ถึงสมัยราชวงศ์ฮั่น (Han 206 BC.- AD. 220)
- ช่วงสมัยราชวงศ์ซุย (Sui AD. 581 - 618) ถึงสมัยราชวงศ์ซ่ง (Song AD. 960 - 1279)
- ช่วงสมัยราชวงศ์หมิง (Ming AD. 1368 - 1644) ถึงสมัยราชวงศ์ชิง (Qing AD. 1644 - 1911)

ซึ่งแต่ละสมัยนั้นก็มีความแตกต่างกันไม่มากนัก ดังนั้นจึงมุ่งเน้นอธิบายรูปแบบสถาปัตยกรรมในช่วงสมัยสุดท้าย เนื่องจากเป็นรูปแบบที่ถ่ายทอดมาสู่ประเทศทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งประเทศไทยด้วย ซึ่งรูปแบบของสถาปัตยกรรมทางศาสนาของจีนในยุคนี้ที่เป็นแบบประเพณี จะมีรูปแบบที่ชัดเจนสามารถสรุปหัวข้อหลักๆ ได้ดังนี้

1.2.1. การเลือกทำเลที่ตั้ง

การเลือกทำเลที่ตั้งเป็นสิ่งสำคัญมาก ต้องเลือกอย่างพิถีพิถันเพื่อให้ได้บริเวณที่เหมาะสม ตามหลักของฮวงจุ้ย (Geomancy or feng shui) ที่หมายถึง ลม และน้ำ ซึ่งเป็นสิ่งแรกในการพิจารณาในการตั้งและวางแผนศาสนสถานจีน โดยการคำนวณทางเรขาคณิตซึ่งเป็นศิลปะเก่าแก่เกี่ยวกับการพยากรณ์ และมีพื้นฐานอยู่บนการแยกแยะลักษณะของภูมิศาสตร์ธรรมชาติ ซึ่งประกอบไปด้วยต้นน้ำลำธารที่ล้อมรอบด้วยเนินเขา และโดยความช่วยเหลือของการใช้แผ่นเข็มทิศพยากรณ์ หรือหลอผั้น (luopan) ซึ่งใช้ตรวจสอบและพิจารณาสถานที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นตำแหน่งสำคัญสำหรับการก่อสร้างศาสนสถานของชาวจีน จะต้องตั้งอยู่บน "ชีพจรของมังกร" คือด้านหน้าเป็นทะเล และมีพื้นที่ด้านหลังสูง⁴³ ซึ่งส่วนใหญ่พื้นที่ที่ได้รับความนิยมคือบริเวณเนินเขา นอกจากการเลือกทำเลที่ตั้งแล้วหลักของฮวงจุ้ยยังนำมาใช้ในการวางแผนขนาดของห้อง จำนวนห้อง การใช้สี การก่อสร้าง รวมไปถึงการตกแต่งด้วย

1.2.2. การวางผังบริเวณ

หลักในการจัดวางสถาปัตยกรรมจีน จะจัดวางอย่างเท่าเทียม (symmetry) และมีดุลยภาพ (balance) จัดแบ่งกลุ่มอย่างเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ทั้งหมดต้องสัมพันธ์กับประโยชน์ใช้สอย การจัดวางจะกระทำอย่างแผ่กระจายของสัญลักษณ์ภายใต้หลักแห่งสัมพันธภาพของจักรวาล รวมทั้งประเพณีของจีนโบราณการวางอาคารทั้งหมดจะต้องหันหน้าไปทางทิศใต้ เนื่องจากฤดูหนาวในประเทศจีนลมจะพัดมาจากทิศเหนือซึ่งหนาวเหน็บและพัดเอาความหนาวมาสู่ตัวคน ดังนั้นด้านหลังหรือด้านเหนือของอาคารจึงปิดกั้นมิให้ลมหนาวพัดผ่าน ส่วนด้านใต้จะเปิดรับลมในหน้าร้อน⁴⁴ จึงทำให้ผังของศาสนสถานจีนหันหน้าไปทางใต้ และอาคารที่สำคัญต่างๆ จะเรียงลำดับความสำคัญก่อนหลังในแนวแกนเหนือใต้ ส่วนองค์ประกอบย่อยๆ จะวางแยกออกไปตามแกนตะวันออก-ตะวันตกเป็นระยะจากแนวแกนใหญ่ของผัง อาคารต่างๆ มักจะต่อเนื่องกันด้วยระเบียบทางเดิน⁴⁵

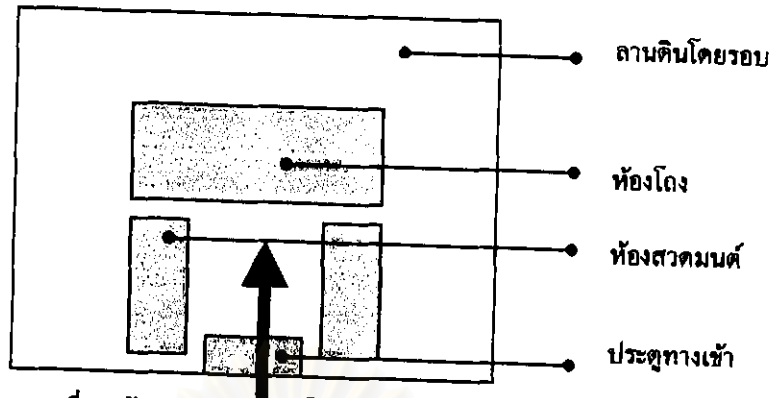
ศาสนสถานจีนส่วนมากยังคงวางแบบแปลนไว้รอบๆ ตานดิน ซึ่งทำให้เกิดความเป็นส่วนตัว และเพิ่มการหมุนเวียนของอากาศต่อพื้นที่วางภายใน ศาสนสถานส่วนใหญ่จะมีทางเข้าหลักไปยังห้องโถง เบื้องหน้าออกมา 2 ห้อง จะเป็นห้องสำหรับสวดมนต์ ซึ่งจะถูกแยกโดยสถานที่วาง ซึ่งจะประกอบพื้นฐานของทั้งศาลเจ้าและวัด ถ้าเป็นศาลเจ้าก็จะมีขนาดอาคารและลานโล่งที่มีขนาดเล็ก ส่วนวัดก็จะมีขนาดใหญ่และมีอาคารส่วนประกอบอื่นๆ มากขึ้น เช่น กุฏิ สังฆาวาส หอระฆัง เป็นต้น

⁴² Euelyn Lip, *Feng Shui : Environment of Power (A study of Chinese Architecture)*, (Singapore : Singapore National Book Network, Inc, 1995), pp. 17 - 20

⁴³ เอวีลีน, *ตำนานวัดและเทพเจ้าจีน*, หน้า 45 - 46

⁴⁴ กำจร อนุทพรพงษ์ศรี, *ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art)*, หน้า 323

⁴⁵ อรศิริ ปาณินท์, *รายงานวิจัยเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบวัดจีนในกรุงเทพฯ* (กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), หน้า 127

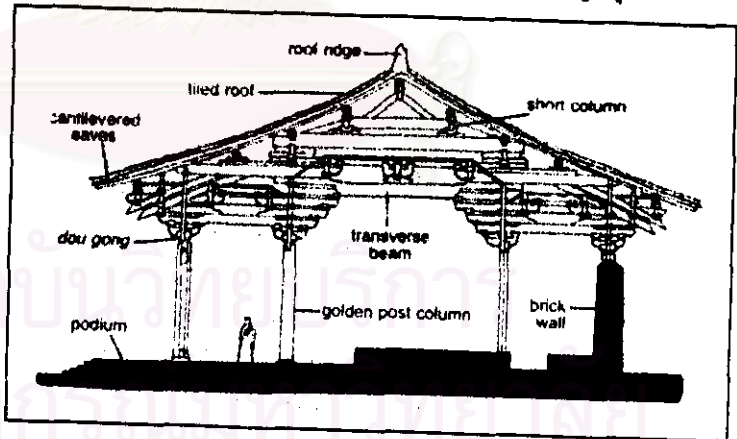
ภาพที่ 3 แผนผังองค์ประกอบพื้นฐานของศาลเจ้าและวัดจีน
ที่มา : ผู้วิจัยเขียนขึ้นจากคำบรรยาย

1.2.3. สถาปัตยกรรม

ตัวอาคารของศาสนสถานจะแบ่งองค์ประกอบเป็น 3 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

ก. ฐาน การก่อสร้างนิยมยกฐานให้สูง เนื่องจากประเทศจีนต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติหลายอย่าง เช่น แผ่นดินไหว อุทกภัย อย่างฉับพลัน ต่อมาภายหลังการสร้างฐานจึงถูกใช้จนกลายเป็นสัญลักษณ์ไป เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญ และจัดวางไว้เหนือสิ่งก่อสร้างธรรมดาสามัญอื่น ๆ โดยที่อาคารที่มีความสำคัญมากก็จะยกฐานสูงกว่าอาคารอื่น ๆ การยกพื้นหรือฐานเหล่านี้มีสัดส่วนความสูงแตกต่างกันจาก 1 - 10 เมตร⁴⁶

ข. ตัวอาคาร ผังอาคารนิยมจัดวางบนพื้นที่เป็นสี่เหลี่ยมเพราะชาวจีนเชื่อกันมาแต่โบราณว่าโลกที่เราอาศัยอยู่มีพื้นฐานเป็นผืนสี่เหลี่ยม⁴⁷ ดังนั้นผังของศาสนสถานส่วนใหญ่จะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าและนิยมสร้างแค่เพียงชั้นเดียว ยกเว้นสิ่งก่อสร้างที่เป็นหอหรือเจดีย์ทางพุทธศาสนา ถึงจะสร้างให้สูงมีหลายชั้นซึ่งเป็นอิทธิพลจากอินเดีย ส่วนที่สำคัญของตัวอาคารคือ ตำแหน่งของรูปปั้นเทพเจ้าหรือรูปเคารพจะปรากฏอยู่ในโถงผนังกำแพง หรือแท่นบูชาเล็ก ๆ ที่ประดับตกแต่ง ซึ่งมักจะพบอยู่ใน 4 มุม และตรงกลางห้อง ซึ่งพิจารณาถือว่าเป็นตำแหน่งที่สำคัญที่สุด

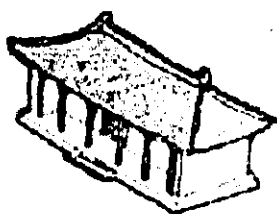
ภาพที่ 4
รูปตัดของวัดทุ่งกุสี แสดงถึงส่วนประกอบที่สำคัญของอาคาร ฐาน ตัวอาคาร และหลังคา รวมทั้งตำแหน่งของแท่นบูชา
ที่มา : เอวิสัน , ตำนานวัดและเทพเจ้าจีน , หน้า 40.

ค. หลังคา เนื่องจากโดยปกติฤดูร้อนของประเทศจีนมักจะมีฝนตกชุก หลังคาจึงมีชายคาที่ตึกหรือยื่นออกมามาก เพื่อป้องกันตัวอาคารจากสภาวะอากาศที่รุนแรง รูปทรงหลังคาของ สถาปัตยกรรมจีนจะมีอยู่ทั้งหมด 9 แบบคือ⁴⁸

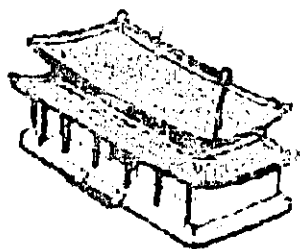
⁴⁶ เอวิสัน , ตำนานวัดและเทพเจ้าจีน , หน้า 39

⁴⁷ กัจจกร ธนทรงพระศรี , ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art) , หน้า 323

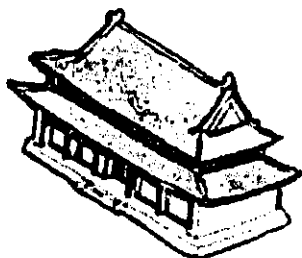
⁴⁸ พรพรรณ จันทโรภาณนท์ "ศาลเจ้าและวัดจีนในกรุงเทพฯ ฯ" รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 8 (กุมภาพันธ์ 2529) ย่าง อีจิววิน , วิจัยเชิงองค์เรียน (เขียนถึง : จงฮวาซังผู้เขียนเรื่องถึงถึง , 1982) , หน้า 223

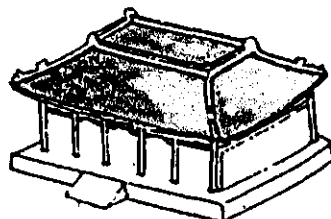
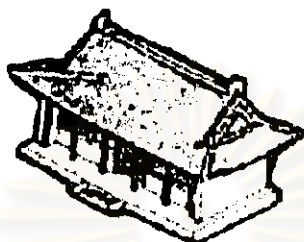
แบบที่ 1
หลังคาเป็นทงา เรียกว่า "ตันเยียนอู่เตียนตั้ง"

แบบที่ 2
หลังคาเป็นทงาสองชั้น เรียกว่า "ฉงเยียนอู่เตียนตั้ง"

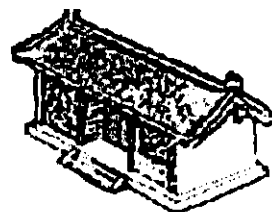
แบบที่ 3
หลังคาเป็นทงาหักมุม หนึ่งหรือสองชั้น เรียกว่า "ฉงเยียนเซี่ยฉันตั้ง"

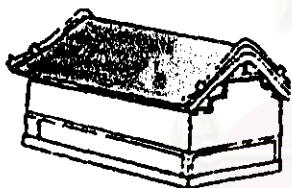
แบบที่ 4
หลังคาเป็นทงาด้านบนเรียบ เรียกว่า "ตู้ตั้ง"

แบบที่ 5
หลังคาจั่วหน้าทับ เรียกว่า "อึ้งฉันตั้ง"

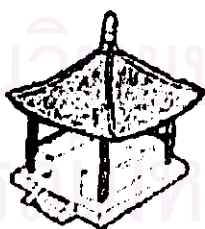
แบบที่ 6
หลังคาจั่วยื่นชายคาตรงหน้าจั่ว เรียกว่า "เสวียนฉันตั้ง"

แบบที่ 7
หลังคาจั่วสันโค้ง เรียกว่า "เจวียนเมิงตั้ง"

แบบที่ 8
หลังคาใบไม้คว่ำหรือทรงกรวย เรียกว่า "เอวียนช้วนเจียนตั้ง"

แบบที่ 9
หลังคาทรงปิรามิด เรียกว่า "ซื่อเจียวช้วนเจียนตั้ง"

ภาพที่ 5 รูปแบบหลังคามาดราฐาน 9 แบบ ของจีน
ที่มา : อี้จิวอวิน , ชื่อจีนเชิงกงเตียน (เขียนทั้ง : จงฮวาซังอู่เหลียนเหอชิงตึง , 1982) หน้า 223

ในสังคมที่แบ่งชนชั้นของจีนสมัยโบราณ แบบอย่างของหลังคาจะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงยศศักดิ์ของผู้อาศัยด้วย เช่นหลังคาแบบตันเยียนอู่เตียนตั้ง เป็นหลังคาที่ยอมรับกันว่ามีความสง่างามที่สุด จึงใช้เป็นหลังคาเฉพาะตำแหน่งของพระจักรพรรดิ หรืออาคารทางศาสนาที่มีความสำคัญมากๆ เท่านั้น ส่วนแบบฉงเยียนอู่เตียนตั้งก็จะใช้กับอาคาร

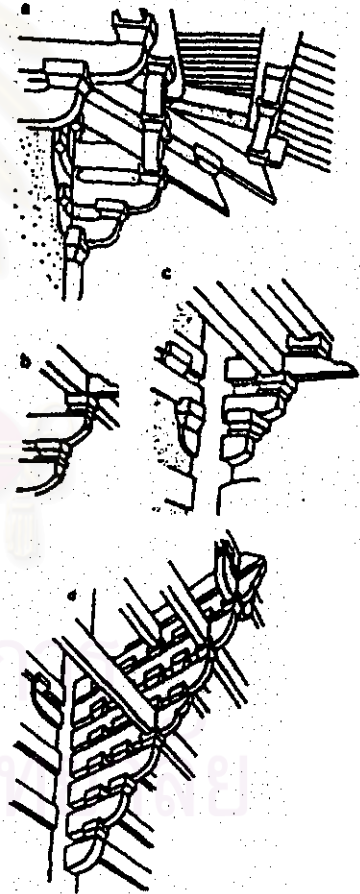
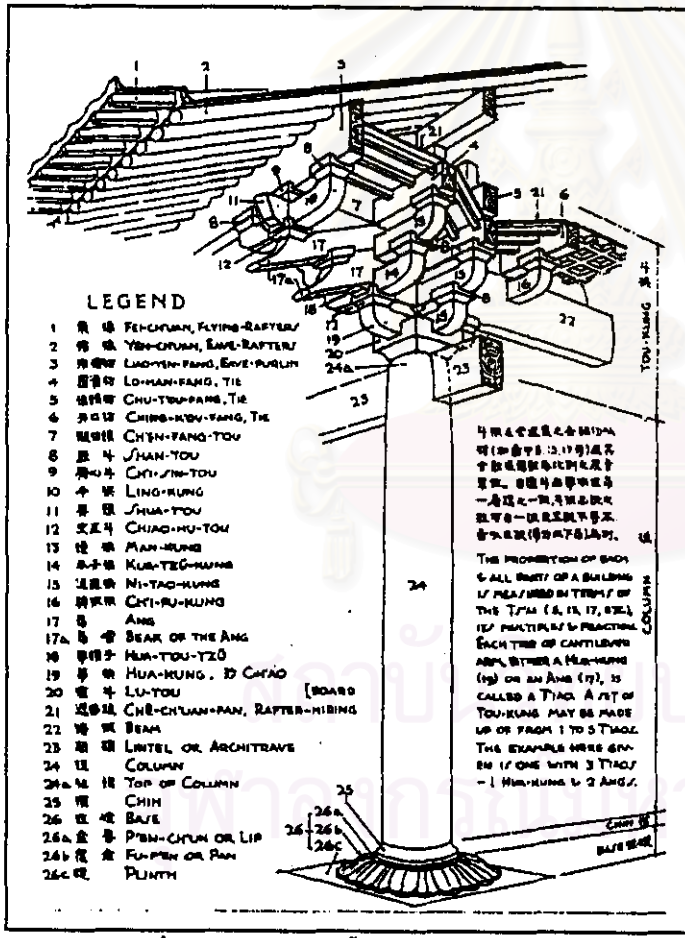
ที่มีความสำคัญรองลงมา เป็นต้น หลังคาจะเป็นส่วนของอาคารที่มีการออกแบบอย่างหวิหวิที่สุดในศาสนสถานของชาวจีน ซึ่งมักจะประดับด้วยภาพของสัตว์ที่ระบายนทิ พิษ และสัญลักษณ์อื่นๆ

1.2.4. โครงสร้าง

โครงสร้างของสถาปัตยกรรมจีนจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ใหญ่ๆ คือ

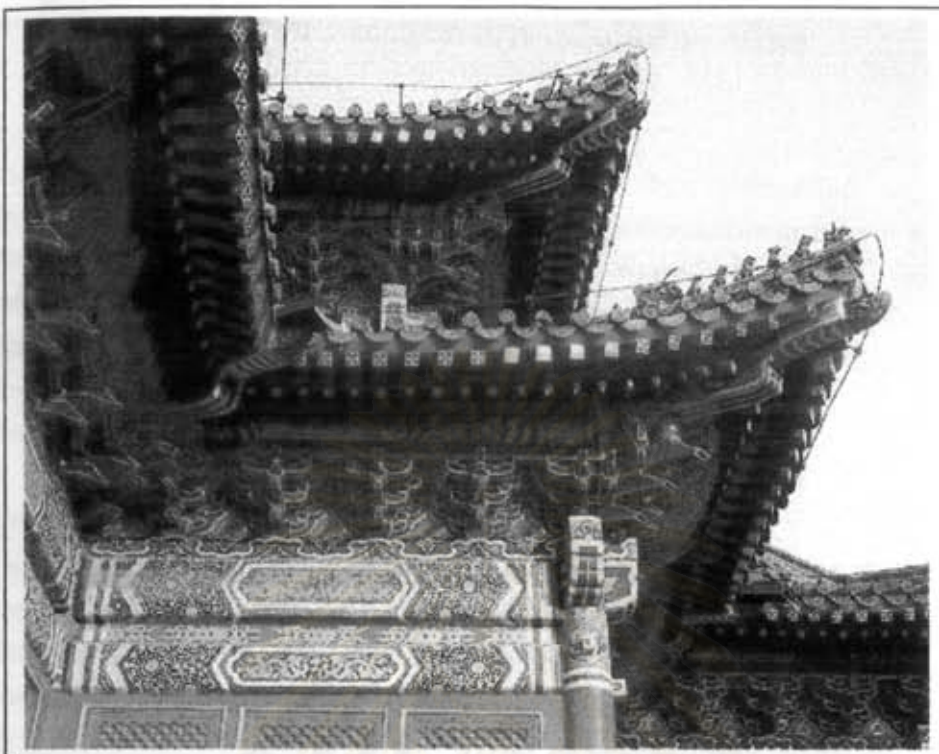
ก. โครงสร้างอาคาร จะเป็นโครงสร้างไม้ระบบเสาและคาน (post & beam) โดยที่ฝ้าผนังไม่ต้องรับน้ำหนัก ในการก่อสร้างด้วยระบบนี้จะมีเสาอยู่ด้วยกัน 5 ประเภทคือ เสาชายคา , เสาทอง (คือเสากลาง 4 ต้น หรือเรียกอีกอย่างว่า "เสามังกร") , เสาภายใน , เสากลาง และเสาต้น⁴⁹

ข. โครงสร้างหลังคา เป็นโครงสร้างในกรอบของคานหรือคอง โครงสร้างที่มีคองคานนี้เพื่อช่วยรับน้ำหนักของหลังคาทั้งหมด ประเพณีในการสร้างวัดจีนนั้นโครงสร้างไม้จะถูกมัดเข้าด้วยกันในระหว่างมุงโดยใช้แปหรือเหิง (heng) ซึ่งคล้ายจันทันหรือชวาน (chuan) เพื่อให้หลังคามุงกระเบื้องได้สมบูรณ์ขึ้น แนวของจันทันจะวางในแนวโค้งอย่างสวยงาม⁵⁰ ส่วนที่มีความสำคัญของโครงสร้างหลังคาอีกอย่างคือ กระจับรับชายคาชาวจีนเรียกว่า ไค่วัง (dou gong)⁵¹ ซึ่งมีหน้าที่ถ่ายและรับน้ำหนักของหลังคาเมื่อกองคานน้ำหนักของหลังคาซึ่งมีมาก นอกจากนั้นยังเป็นส่วนที่แสดงเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมของจีนได้อย่างเด่นชัด และมีการตกแต่งอย่างสวยงาม บางแห่งมีถึง 5 ชั้น⁵²

ภาพที่ 6 โครงสร้างเสาและค้ำยัน พร้อมส่วนประกอบต่างๆ ภาพที่ 7 รายละเอียดแสดงถึงกระจับรับชายคาแบบต่างๆ
ที่มา : อรุณี ปาณินท์, "การศึกษาเปรียบเทียบวัดจีนในกรุงเทพฯ", (งานวิจัยเสนอต่อคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), หน้า 133-134

⁴⁹ เหวีสิน, ตำนานวัดและเทพเจ้าจีน, หน้า 38
⁵⁰ เหวีสิน, ตำนานวัดและเทพเจ้าจีน, หน้า 38
⁵¹ คู่มือละเอียดที่ภาคผนวก ข.
⁵² กัจจกร ฐานทรงพุ่มศรี, ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art), หน้า 325 - 326

ภาพที่ 8 เครื่องค้ำยันชายคาในสถาปัตยกรรมจีน

ที่มา : The Department of Architecture . Tsinghua University . Historic Chinese Architecture. p. 55

1.2.5. วัสดุก่อสร้าง

- ผนัง ในยุคแรกประเพณีการก่อสร้างผนังจะทำจากท่อนไม้ต่อมาก็ใช้อิฐแทน
- โขรับทั้งอาคารและหลังคาเป็นไม้
- กระเบื้องหลังคา จะเป็นแบบอย่างของสมัยหมิง ทำด้วยดินเผาแบบ earthen ware แล้วเคลือบด้วยน้ำเคลือบสีต่าง ๆ ซึ่งศาสนสถานจะใช้สีเขียวหรือสีน้ำเงิน⁵³

1.2.6. การตกแต่ง

การใช้สี และ ลวดลายการตกแต่ง จะมีลักษณะและพื้นฐานเช่นเดียวกับศาลเจ้าในไทย ซึ่งจะกล่าวถึงในเรื่องบทสรุปทางสถาปัตยกรรมของศาลเจ้า

2. ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของศาสนสถานจีนในประเทศไทย

ในหัวข้อนี้จะแยกอธิบายส่วนที่เกี่ยวข้องออกเป็น 4 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

- 2.1 การตั้งถิ่นฐานของคนจีน และกลุ่มภาษาชาวจีนในประเทศไทย
- 2.2 อิทธิพลทางศาสนา พิธีกรรม และความเชื่อของคนจีนในประเทศไทย
- 2.3 ประวัติการสร้างศาสนสถานจีนในประเทศไทย
- 2.4 ประเภทของศาสนสถานในประเทศไทย

⁵³ กำจร ฐนกรพจน์ศรี , ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน (History of Chinese art) , หน้า 313

2.1 การตั้งถิ่นฐานของชาวจีน และกลุ่มภาษาชาวจีนในประเทศไทย

2.1.1. การตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในไทย

จากการศึกษาเรื่องราวของคนจีนในประวัติศาสตร์เชื่อว่า⁵⁴ ในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 18 นั้น มีชาวจีนเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยอย่างเป็นปึกแผ่น ซึ่งส่วนใหญ่เข้ามาประกอบอาชีพทางการค้าขาย ซึ่งก็เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตประจำวันของคนไทยซึ่งมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ชาวจีนส่วนใหญ่จะมาจากทางเรือ ดังนั้นเมืองที่เป็นแหล่งการค้าตั้งถิ่นฐานในระยะแรกๆ จึงมักจะเป็นเมืองชายทะเลที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เช่น พังงา ภูเก็ต สุราษฎร์ธานี หรือแถบตะวันออกเช่น ชลบุรีและจันทบุรี เป็นต้น⁵⁵ ส่วนในระยะต่อมาที่มีการกระจายตัวเข้ามาประกอบอาชีพอยู่ทั่วไปในพื้นที่มีระดับเศรษฐกิจดีพอที่จะทำการค้าขายได้ รวมทั้งในเมืองหลวง ดังจะกล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในยุคสมัยต่างๆ อย่างสังเขป ดังนี้

สมัยสุโขทัย

ตามประวัติความเป็นมา ชาวจีนเริ่มมีการติดต่อกับไทยตั้งแต่ในสมัยสุโขทัย ซึ่งตรงกับปลายรัชสมัยของรามาธิบดี (ค.ศ. 1271 - 1368) ของจีน แม้ว่าในช่วงนี้จะไม่ได้มาตั้งหลักปักฐานอยู่เป็นการถาวร แต่ก็ถือได้ว่าชาวจีนและไทยเริ่มมีการประสมประสานกันในด้านวัฒนธรรมประเพณี และโดยเฉพาะในเวลานั้นความเชื่อในเรื่องเทวนิยมของไทยก็กำลังเป็นความเชื่อประจำอาณาจักร จึงไม่เป็นการยากที่ความเชื่อในแบบอย่างเดียวกันที่เข้ามาพร้อมกับพ่อค้าชาวจีนจะได้รับการยอมรับนับถือโดยง่าย⁵⁶ ชาวจีนพวกแรกที่เข้ามาจะเป็นชาวจีนฮกเกี้ยน เนื่องจากเป็นพวกที่มีความชำนาญทางเรือ⁵⁷ มากกว่าใครๆ ในเวลานั้น⁵⁸

สมัยอยุธยา

ในสมัยอยุธยาชาวจีนได้อพยพมาในเมืองไทยมากขึ้นและส่วนใหญ่จะมาจากมณฑลทวนตุง และมณฑลฮกเกี้ยน กล่าวคือ ชาวจีนกวางตุ้ง ชาวจีนแคะ ชาวจีนไหหลำ และชาวจีนแต้จิ๋วมาจากมณฑลทวนตุง ส่วนชาวจีนฮกเกี้ยนมาจากเมืองเจียนโจวและเมืองจางโจวของมณฑลฮกเกี้ยน⁵⁹ ในช่วงแรกของอยุธยาคนจีนส่วนใหญ่ก็ยังเป็นชาวฮกเกี้ยนเช่นเดิม และรองมาคือชาวกวางตุ้ง⁶⁰ แต่พอมถึงปลายสมัยอยุธยาชาวฮกเกี้ยนก็เริ่มน้อยลง แต่ชาวจีนแต้จิ๋วกลับเพิ่มจำนวนมากขึ้น และชาวจีนก็ยังคงอาชีพการค้าขายโดยเฉพาะด้วยทางเรือทั้งภายในและภายนอกประเทศ ก่อให้เกิดชุมชน ชาวจีนขนาดใหญ่ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็น "ท่าเตียงในสมัยอยุธยา" หลายแห่งดังนี้

- นิคมชาวจีนที่ตั้งอยู่ในตำบล ที่เรียกว่า "ป้อมเพชร" ซึ่งได้กล่าวไว้ในหนังสือ ศิลปะจีนและคนจีนในไทย ของ น. ณ. ปากน้ำตั้งข้อความว่า "จากแผนที่และบันทึกต่างๆ ทำพอจะรู้ว่ากลุ่มหรือนิคมชาวจีนคงตั้งอยู่ในตำบลที่เรียกว่า "ป้อมเพชร" แถวนั้นเป็นที่อยู่ของชาวจีนและยังมีร่องรอยของวัดจีนอยู่จำนวนมาก เช่น วัดจีน

⁵⁴ ศรีศักร วัลลิโภคม, "จีนในไทย," คนจีน 200 ปี ได้พระบรมโพธิสมภาร (ภาค 1) (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเส้นทางเศรษฐกิจ , 2526) : 20

⁵⁵ อรรถิ ปาณินท์, "การศึกษาเปรียบเทียบวัดจีนในกรุงเทพฯ," หน้า 14

⁵⁶ เนตรดาว พลสะอาด, "ศาลเจ้าชาวจีนในเมืองไทย," คนจีน 200 ปี ได้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2, เส้นทางเศรษฐกิจ ฉบับพิเศษ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเส้นทางเศรษฐกิจ , 2532) : 222

⁵⁷ เรือที่ชาวฮกเกี้ยนใช้เรียกว่า แซ่ก่าจั้ง หรือ เรือหัวเดียว ส่วนเรือของชาวแต้จิ๋วจะเรียกว่า อั้งก่าจั้ง หรือเรือหัวแดง เรือหัวแดงมักจะมีขนาดเล็กกว่าเรือหัวเดียว จำนวนศรี รัตนิน (หาญเจนลักษณ์), อุจฉนวนกลางมหาสมุทร (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด) , หน้า 67

⁵⁸ บุญมี นันทกุล, "คนจีนในไทย," คนจีน 200 ปี ได้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2 : 113

⁵⁹ กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม, "ศาลเจ้าจีน วัดจีน และบ้านคนพม่าจีนในกรุงเทพฯ," ศิลปวัฒนธรรม 7 ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน 2528) : 126

⁶⁰ William G. Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 40

วัดเจ็ก วัดซอแซ ก็คงจะเป็นสำเพ็งย่อยๆ ของอยุธยา แต่เชื่อแน่ว่ามิได้เป็นนิคมใหญ่มากนัก น่าจะพอๆ กับหมู่บ้าน ซอคันดา หมู่บ้านอังกฤข และหมู่บ้านญี่นุ่น เพราะความสัมพันธ์ของชาวจีนช่วงนั้นเป็นเพียงการค้าขายเท่านั้น⁶¹

- นอกจากนี้ยังมีหลักฐานจากคำให้การของขุนหลวงหาวัด หรือขุนหลวงประตู่ทรงธรรม (คือ เจ้าฟ้ากรมขุนทรพิณิต เจ้าแผ่นดินองค์ที่ 33 ของอยุธยา) ท่านพรรณนาไว้พอประมาณได้ว่า มีชาวจีนอยู่ในอยุธยาไม่น้อยกว่า 1 ใน 5 ของพลเมืองกรุงศรีอยุธยา เพราะมีย่านคนจีนอยู่ 5 แห่ง⁶²

1. ตลาดปากคลองวัดเดิม เป็นย่านตลาดเรือ ซึ่งเป็น 1 ใน 4 ของตลาดเอกของอยุธยา
2. ตลาดท่าราบ ที่หน้าวัดท่าราบ อยู่ใต้วัดพุทธไสยวรรคลงไป เป็นย่านที่มีโรงตีเหล็ก เย็บรองเท้า ทำยาแดง และสูบกล้องขาย ปัจจุบันกลายเป็นโรงเรียนสตรีวัดพุทธไสยวรรคไปแล้ว
3. ถนนย่านขนมจีน เป็นบริเวณที่มีร้านโรงเงินทำขนมเปีย ขนมโก๋ จึงมีชื่อว่าย่านขนมจีน (แต่ในหลักฐานไม่ได้ระบุว่าอยู่บริเวณใด)
4. ถนนย่านในไก่เชิงตพานประตูจีน อยู่ตั้งแต่คลองประตูในไก่มาถึงคลองประตูจีน ในจดหมายเหตุกล่าว ว่าตลาดแห่งนี้ "เป็นตลาดใหญ่อิงยวดในกรุง" เพราะเป็นย่านที่มีตึกตั้งทั้งสองฟากของถนน และชายของสารถยอย่างที่มาจากเมืองจีน นอกจากนี้ย่านนี้ยังคอกกับย่านสามม้า ตั้งแต่คลองในไก่มาทางตะวันออกจนจดท่าเรือริมน้ำ ในอดีตเรียกว่า "หัวสาระพา" (คือที่ดอนสมอหัวสำเภา) ปัจจุบันก็คือท่าเรือวัดสุวรรณคาวราม ซึ่งชายของสารถยเช่นเดียวกัน เมื่อรวมกันจึงทำให้ย่านนี้เป็นย่านจีนที่มีขนาดใหญ่มาก
5. ย่านตลาดบ้านจีน อยู่ปากคลองขุนละครไชย ตลาดนี้เป็นตลาดใหญ่ใกล้ทางเรือและทางบก มีตึกบ้านจีนมากมาย

สมัยธนบุรี

ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นสมัยที่ชาวจีนมีอิทธิพลต่อประวัติศาสตร์ของประเทศไทยอย่างมากช่วงหนึ่ง เนื่องจากพระเจ้าตากสินเป็นกษัตริย์ไทยที่มีเชื้อสายจีนแต่จิว (ท่านมีชื่อจีนว่า แต้สิน) และท่านได้นำทหารไทยและจีนต่อสู้อย่างองอาจและกอบกู้เอกราชของประเทศไทยจนสร้างกรุงธนบุรีขึ้นมา⁶³ จากนั้นท่านได้โปรดให้ชาวจีนจากกรุงศรีอยุธยาตั้งบ้านเรือนอยู่ในแถบวัดกัลยาณมิตร ผังธนบุรีตรงที่เรียกว่า "กุฎจีน"⁶⁴ ชาวจีนที่มีส่วนใหญ่นั้นเดิมเป็นฮกเกี้ยนที่เรียกว่ากุฎจีนก็เพราะว่ามีศาลเจ้าตั้งอยู่ หนังสือสาส์นสมเด็จพระเจ้าตากสินเจ้าและชาวจีนที่มีไว้ว่า

"ที่เรียกว่า กุฎจีน นั้น มีตัวกุฎจีนจริง.. ศาลเจ้านั้นพวกจีนคงสร้างแต่เมื่อที่ตรงนั้นเป็นแหลมแม่น้ำเสียว เหมือนขอบสร้างที่อื่น ๆ เช่นเดียวกัน คือสร้างเมื่อสายแม่น้ำเจ้าพระยาจะไปทางคลองบางกอกใหญ่ เวลาที่ตรงวัดกัลยาณมิตรยังเป็นแม่น้ำ ในสมัยเมื่อก่อนหรือก่อนขุดคลองตัดบางกอกครั้งรัชกาลสมเด็จพระชัยราชาธิราช.. เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีตั้งเมืองธนฯ เป็นราชธานี รวบรวมผู้คนแตกฉานกระจัดกระจายให้มาอยู่ที่กรุงธนฯ จึงโปรดให้พวกจีนชาวพระนครศรีอยุธยามาตั้งบ้านเรือนอยู่ข้างเหมือนคลองกุฎจีนตรงที่วัดกัลยาณมิตร.."

นอกจากนี้ยังมีจีนอีกพวกหนึ่งซึ่งคาดว่า จะเข้ามาจากเมืองเขมร เพราะหัวหน้าเป็นพระยาราชาเศรษฐีหรือพระยาโชฎิกเศรษฐี ซึ่งเป็นขุนนางไทยเชื้อสายจีน โปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ตรงอยุธยาแม่น้ำฝั่งทางตะวันออกตรงบริเวณท่าช้างวังหลวง หรือตรงบริเวณพระบรมมหาราชวังในปัจจุบัน ซึ่งเป็นบริเวณที่มีคนจีนอาศัยอยู่หนาแน่น⁶⁵

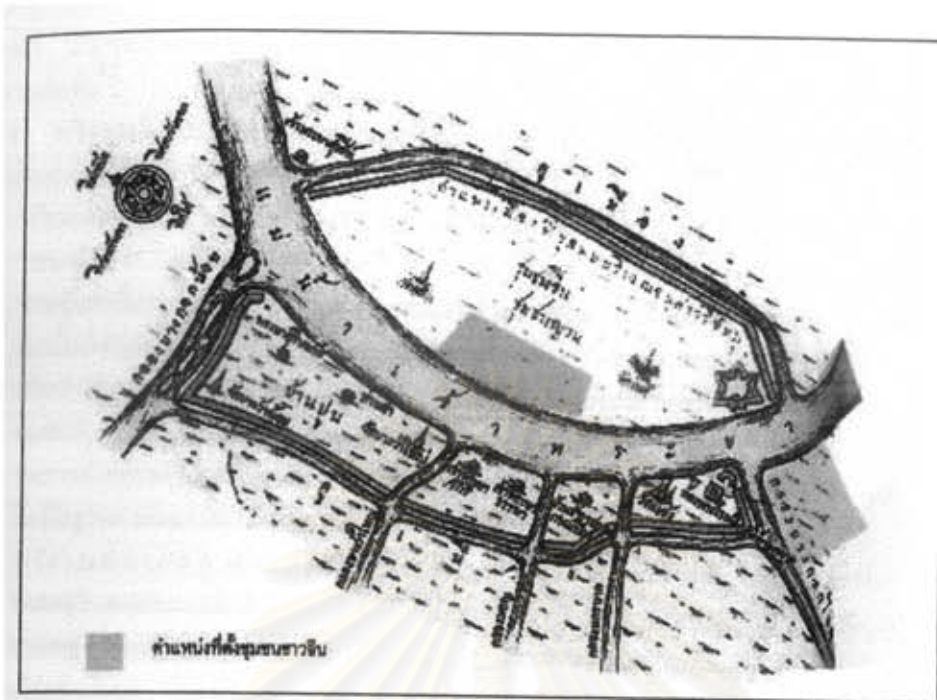
⁶¹ น. ฌปากน้ำ, *ศิลปะจีนและคนจีนในไทย* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2530), หน้า 9

⁶² ส. สุวรรณประทีป, "สำเพ็งในสมัยอยุธยา," *คนจีน 200 ปี ได้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2* : 257 - 264

⁶³ คำน สี่ เสง, "ชาวจีนแต่จิวที่อพยพมายังไทยในระยะแรก," *คนจีน 200 ปี ได้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 1* : 29

⁶⁴ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, *จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์* (2525), หน้า 448

⁶⁵ สำนักพิมพ์สารคดี, *ธนบุรี : ราชธานีที่ถูกถล่มบนฝั่งเจ้าพระยา กับร่องรอยของถิ่นฐานบ้านผู้ดี และย่านวัฒนธรรมเก่าแก่ของบางกอก* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สารคดี, 2542), หน้า 140-141

ภาพที่ 9 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนชาวจีน ในสมัยกรุงธนบุรี

ที่มา : ตำแหน่งชุมชนชาวจีนผู้วิจัยเขียนขึ้นจากคำบรรยาย ตัวแผนที่อ้างอิงจาก สารคดี , สำนักพิมพ์ . ธนบุรี:ราชธานีที่ถูกลืมนับ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์บรรยายของต้นฐานบ้านผู้ตี และย่านวัฒนธรรมเก่าแก่ของบางกอก (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สารคดี , 2542) หน้า 82

สมัยรัตนโกสินทร์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจะทรงสร้างพระบรมมหาราชวัง ได้ทรงขอให้พระยาราชเศรษฐีและคนจีนในบริเวณดังกล่าวย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในท่าเตียนใหม่ ตั้งแต่วัดสามปลื้มจนถึงวัดเกาะคือ ย่านสำเพ็ง ในปัจจุบัน⁶⁵ ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชุมชนชาวจีนได้ขยายตัวออกไปเหนือสำเพ็งอีกหลายแห่ง โดยจะสามารถแบ่งได้ดังนี้ คือ⁶⁷

ก. บริเวณฝั่งพระนคร ตั้งแต่ใต้กำแพงพระนคร-ปากคลองผดุงกรุงเกษมด้านใต้ ช่วงนี้เป็นชุมชนใหญ่ที่สุดของ ชาวจีนในกรุงเทพฯ ซึ่งรวมทั้งสำเพ็งชุมชนชาวจีนที่มีชื่อเสียงมากที่สุดด้วย บริเวณนี้มีลักษณะเป็นชุมชนชาวจีนติดกันไปตลอด แบ่งเป็นตำบลซึ่งมีกำนันจีนเป็นผู้ควบคุมดูแลแต่ละท้องที่ได้ดังนี้คือ⁶⁸ ตรอกบ้านพระยาอิศรานุภาพ , สะพานหัน-สำเพ็ง , ศาลเจ้าเก่า , กงมิดัง , วัดสัมพันธวงษาราม , ตรอกเต้า-สำเพ็ง , ตรอกพระยาไกรษ , เด็กมิเกล (ริมวัดจักรวรรดิราชาวาส) , สะพานยายใจถึงโรงกะทะเก่า , ศาลเจ้าแม่ทับทิม , กรอกอาจม , ตลาดน้อย , กรอกวัดญวน , ตลาดน้อยกรอกบ้านแกงบอน และเชิงสะพานตลาดน้อย ท้องที่ต่างๆ เหล่านี้อยู่ระหว่างกำแพงพระนครด้านใต้จนถึงปากคลองผดุงกรุงเกษมด้านใต้บริเวณวัดกาดะหว้า โดยขนานไประหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและถนนเจริญกรุง รวมความยาวทั้งสิ้นประมาณ 1 1/2 ไมล์⁶⁹

ลักษณะชุมชนบริเวณนี้ คือ มีถนน 3 สาย ขนานกันไป นับจากริมแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามา คือ ถนนสำเพ็ง เขาวราช และเจริญกรุง ตามลำดับ รวมทั้งตรอกซอยต่างๆ เชื่อมระหว่างถนนทั้ง 3 สายนี้ โดยบริเวณ 2 ฟากถนนเป็นร้านค้าติดต่อกันไป ชุมชนชาวจีนที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในบริเวณนี้คือ ตลาดสำเพ็ง ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญที่สุด

⁶⁵ อรศิริ ปาณินท์ , "การศึกษาเปรียบเทียบวัดจีนในกรุงเทพฯ ," หน้า 15

⁶⁷ สวัสดิ์ ทัพพะสุต , "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2398-2453," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2527) , หน้า 38 - 42

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน , ยัง หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ , 7.5 น.1 1/41 คอเวทปอนเคนส์ เรื่องให้พระยาโชฎึกราชเศรษฐี ส่งบัญชีอำเภอกำนันกรมท่าเข้ามายังกรมพระนครบาลด้วย

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน , ยัง Samith J. Smith , "Bangkok , Siam , As It Is , " Siam Repository 1 (1869) , p. 107

ของกรุงเทพฯ บริเวณนี้จึงเรียกอีกชื่อว่า "ตลาดใหญ่" คู่กับตลาดน้อยหรือตลาดเกียะ ซึ่งเป็นตลาดที่เก่าและใหญ่ รองลงมาจากสำเพ็ง⁷⁰

ข. บริเวณฝั่งธนบุรี ชุมชนจีนบริเวณนี้ส่วนใหญ่อยู่ตรงข้ามกับชุมชนใหญ่ชาวจีนทางฝั่งพระนคร ในฝั่งธนบุรี นี้มีย่านชาวจีนที่ใหญ่เก่าแก่อยู่ 3 แห่ง คือ

ข.1 บริเวณที่อยู่ตรงข้ามกับบริเวณถนนราชวงศ์คอนดกแม่น้ำ (ที่เรียกว่ากวงซีลิ่ง) บริเวณนี้เรียกว่า "ฮวยจู้ลิ่ง" (ภาษาแต้จิ๋ว) ซึ่งแปลว่า ท่าเรือไฟ ทั้งนี้เนื่องจากเรือกลไฟเข้ามาเทียบถ่ายขนสินค้าที่ฮวยจู้ลิ่งนี้มาแต่เดิม⁷¹ บริเวณนี้มีความแตกต่างจากชุมชนชาวจีนฝั่งพระนครคือ ไม่แออัดและสกปรก อีกทั้งยังมีลักษณะเป็นตลาดขายสินค้าปลีกแบบสำเพ็ง ส่วนมากจะเป็นท่าเรือขนสินค้าและเป็นแหล่งผลิตสินค้า เช่น โรงสีข้าว โรงปูนขาว เป็นต้น โดยจะมีสาขาหรือร้านค้าปลีกอยู่ในบริเวณสำเพ็ง⁷² ชุมชนที่หนาแน่นจะอยู่แถบบริเวณบางลำภูต่างและคลองสาน เนื่องจากบริเวณนี้เป็นที่อยู่ของเจ้าของกิจการดังกล่าวด้วย จึงเท่ากับเป็นแหล่งชุมชนของชาวจีนที่ร่ำรวยกว่าสำเพ็ง ซึ่งดูได้จากบ้านเรือนซึ่งใหญ่โตโรฐานตามแบบสถาปัตยกรรมจีน

ข.2 บริเวณตลาดพุด ตลาดพุดเป็นชุมชนชาวจีนที่มีการรวมตัวกันอย่างเห็นได้ชัดเจนแห่งหนึ่งทางฝั่งธนบุรี โดยอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ (คลองบางหลวง) ชาวจีนตลาดพุดส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต้จิ๋วที่เข้ามาทำสวนพุด หรือเป็นเจ้าของกิจการร้านค้าขนาดเล็ก โดยการค้าของจีนบริเวณนี้มีก็จะขายของประเภทอาหารเป็นส่วนใหญ่ โดยบริเวณริมคลองบางหลวงตั้งแต่วัดจันทราวมไล่ไปจนแยกเข้าคลองบางหลวงด้านจนถึงวัดขุนจันทร์และวัดอัปสรสวรรค์นั้นมีพ่อค้าแม่ค้าชาวจีนทำมาหากินกันหนาแน่นมาก ส่วนที่ลึกเข้าไปก็เป็นสวนพุด ซึ่งเจ้าของสวนและคนงานเก็บพุดส่วนใหญ่เป็นจีน จนอาจกล่าวได้ว่าในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ บริเวณนี้เป็นย่านเดียวในเมืองหลวงที่มีเกษตรกรชาวจีนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ แซ่ที่สำคัญๆ ได้แก่ แซ่ตั้ง แซ่ลิ้ม แซ่ฉั่ว และแซ่เฮง เจ้าของตึกแถวแห่งแรกในตลาดพุดก็แซ่ลิ้ม คือ นายต่าง แซ่ลิ้ม นอกจากจีนที่ทำการค้าขายแล้ว ย่านตลาดพุดมีคนจีนมากถึงขนาดมีรายงานของทางการในสมัยรัชกาลที่ 5 ว่ามีการวิวาทของฮ้อยี่กลุ่มต่างๆ⁷³ ส่วนโรงเรียนสอนภาษาจีนในบริเวณนี้ก็มากถึง 3 โรงเรียน ได้แก่ กงถึงจัน เอกเขียง และคงเจีย กงถึงจันเป็นโรงเรียนที่ตั้งหลังสุด แต่ก็มีความใหญ่ที่สุดและเป็นแห่งเดียวที่ยังคงเปิดสอนอยู่จนปัจจุบัน⁷⁴

ข.3 บริเวณย่านภูมิจีน เป็นย่านที่คนจีนอยู่อาศัยต่อเนื่องมาจากสมัยกรุงธนบุรี ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ค. เรือนแพบริเวณ 2 ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา 2 ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณที่ผ่านตัวเมืองกรุงเทพฯ มีระยะทางยาวประมาณ 4-5 ไมล์ ตั้งเรียงรายไปด้วยเรือนแพซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นเรือนแพที่ทำการค้าขายโดยมีเจ้าของเป็นชาวจีน ชุมชนลักษณะนี้จะปรากฏให้เห็นได้จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีการตัดถนนเพิ่มขึ้น ชุมชนเหล่านี้ก็ย้ายไปเจริญอยู่ตามริมถนนแทน

ดังนั้นการสร้างศาสนสถานจีนในช่วง รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 ในกรุงเทพฯ เกือบทั้งหมดจะปรากฏอยู่ในพื้นที่ชุมชนชาวจีนที่กล่าวมาข้างต้น

นอกจากนี้ตำแหน่งของวัดจีนและศาลเจ้าเก่าก็เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นการตั้งถิ่นฐานและการเกิดชุมชนชาวจีนในอดีตได้ เพราะวัดหรือศาลเจ้านั้นไม่ได้สร้างจากกำลังของคนๆ เดียว แต่ต้องอาศัยคนจำนวนมากร่วมมือกันบริจาคทรัพย์สินสิ่งของจึงจะสร้างได้สำเร็จ ดังนั้นบริเวณที่มีศาลเจ้าหรือวัดจีนเกิดขึ้นย่อมแสดงว่าบริเวณนั้นมี

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, อ้าง ส. พลายน้อย, บางกอก (อนุสรณ์ในงานพระวราชทานเพลิงศพ นายวนิชย์ ติระจินดา 2520), หน้า 74

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, อ้าง เสฐียรโกเศศ, พื้นความหลัง เล่ม 1, หน้า 76

⁷² เรื่องเดียวกัน, อ้าง ส. ศิวรักษ์, บุคคลร่วมสมัยในทัศนะของ ส. ศิวรักษ์ (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมล คีมทอง, 2523), หน้า 168 และ 179

⁷³ สวัสดิ์ ทัพพะสุต, "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2398-2453," อ้าง หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 น.33/18 ทวกจีนฮ้อยี่วาทกันในท้องที่บางอีเรีย

⁷⁴ สำนักพิมพ์สารคดี, ธนบุรี: ราชธานีที่ถูกถล่มบนฝั่งเจ้าพระยา กับร่องรอยของถิ่นฐานบ้านผู้ดี และย่านวัฒนธรรมเก่าแก่ของบางกอก, หน้า 143-144

ชุมชนชาวจีนเกิดขึ้นด้วย ซึ่งพบว่าน่าจะมีบริเวณอื่นนอกเหนือจากชุมชนใหญ่ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว เช่น บริเวณท่าดินแดง , ปากคลองบางกอกน้อย , สามเสน , บ้านหม้อ , ถนนตะนาว และ บางรัก เป็นต้น

ในช่วงต่อของสมัยกรุงธนบุรีถึงช่วงต้นของรัตนโกสินทร์ ชาวจีนที่อพยพเข้ามามากที่สุดคือ ชาวจีนแต้จิ๋ว และชาวจีนแต้จิ๋วก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างชวชาบเนื่องมาจากสาเหตุดังนี้⁷⁵

1. สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือพระเจ้าตากสินเป็นคนเชื้อสายจีนแต้จิ๋ว และขึ้นเถลิงถวัลย์ได้โดยความช่วยเหลือของชาวจีนที่เมืองจันทร์และหัวเมืองตะวันออก
2. บรรดาขุนนางและเจ้านายนิยมสวมบทบาท "เจ้าตัว" เพื่อทำการค้า ดังนั้นจึงต้องอาศัยชาวจีนแต้จิ๋วที่มีความชำนาญในการทำการค้าทางเรือ
3. คนจีนแต้จิ๋วเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการเพาะปลูกพืชที่เรียกว่า "พืชเศรษฐกิจ" และเมืองไทยมีชื่อในด้านที่มีดินอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นแรงผลักดันให้คนจีนแต้จิ๋วเข้ามาเมืองไทยมากขึ้น
4. เมืองฝรั่งทำสงครามฝิ่นในเมืองจีนได้ชัยชนะ เมืองท่าชิวเกาจึงถูกเปิดรับเรือฝรั่ง จึงทำให้คนจีนหลงใหลเข้ามาเมืองท่าเพื่อหลบหนีโดยเฉพาะจีนแต้จิ๋วซึ่งเป็นเจ้าถิ่นก็ได้อพยพออกมากที่สุด
5. ความสำเร็จในการพัฒนาการเดินเรือด้วยไอน้ำ ทำให้มีการนำเรือกลไฟมาใช้บรรทุกผู้โดยสารและบริษัทเดินเรืออังกฤษได้เดินเรือสายตรง กรุงเทพฯ - ชิวเกาขึ้นในปี ค.ศ.1873

2.1.2. กลุ่มภาษาชาวจีนในกรุงเทพมหานคร

กลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาในช่วงต้นรัตนโกสินทร์นี้ สามารถแบ่งตามกลุ่มภาษาได้เป็น 5 กลุ่ม คือ⁷⁶

ก. จีนแต้จิ๋ว (Teachiu) เป็นชาวจีนอพยพที่มีจำนวนมากที่สุดในกรุงเทพฯ มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่บริเวณปากน้ำหรือลุ่มแม่น้ำอัน (ทานเจียง) ซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลกวางตุ้ง ชาวแต้จิ๋วอาจจะอพยพมาจากผู้เฒ่าคนได้สู่บริเวณลุ่มแม่น้ำอันในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 9-15 กลุ่มภาษาอื่นๆ เรียกชาวแต้จิ๋วว่า "ผู้เฒ่า" (ฮกเหล่า , ฮกโหล , ฮกโละหรือโฮโละ) ซึ่งหมายถึงพลเมืองของผู้เฒ่า แต่ชื่อ "แต้จิ๋ว" เป็นการออกเสียงในภาษาถิ่นของตนเองของจังหวัดแต้จิ๋ว (ตามภาษาจีนกลางเรียก "เจาโจว") อันเป็นเขตที่ชาวแต้จิ๋วอาศัยอยู่มาก ชาวแต้จิ๋วที่อพยพส่วนใหญ่จะเดินทางมาจาก 6 อำเภอ คือ เคี้ยวอิง เคี้ยวเอี้ย เก่งไฮ้ ไผ่แดง ก๊กเอี้ย และเหยี่ยวเพ้ง ซึ่งเป็นบริเวณชายทะเลและปากแม่น้ำอันนั่นเอง เนื่องจากชาวจีนแต้จิ๋วเป็นพวกที่มีจำนวนมากที่สุดในกรุงเทพฯ ดังนั้นเมื่อตั้งถิ่นฐานแล้วจึงมีการประกอบอาชีพต่างๆ กันไปมากมายตามความสามารถ อาชีพของชาวแต้จิ๋วมีตั้งแต่กิจการใหญ่ๆ ในระดับสูงที่ประสบความสำเร็จในการเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ ไปจนถึงกิจการของชาวจีนในระดับล่างสุด อาชีพของชาวแต้จิ๋วในระดับสูง ได้แก่ เจ้าภานายอากกร เจ้าของโรงเลื่อย โรงสี พ่อค้าที่คุมการค้าสำคัญอันมีผลกำไรอย่างสูง เช่น การค้าข้าวและสินค้าพื้นเมืองต่างๆ รวมทั้งควบคุมกิจการโรงรับจำนำ เป็นต้น ส่วนบรรดาชาวจีนแต้จิ๋วในระดับล่างนั้นก็เป็นผู้ใช้แรงงาน เช่น ถูกจ้างในอุ้งเรือ ภูตชุดคลอง และสร้างทางรถไฟ เป็นต้น⁷⁷ อย่างไรก็ตามนั้นชาวจีนแต้จิ๋วนี้มีบทบาทมากที่สุดในชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ ทั้งนี้เนื่องมาจากกิจการใหญ่ๆ ที่มีความสำคัญนั้นตกอยู่ในอิทธิพลของชาวจีนแต้จิ๋วแทบทั้งสิ้น⁷⁸ ตำแหน่งที่เป็นถิ่นของชุมชนชาวจีนแต้จิ๋วในกรุงเทพฯคือ บริเวณสำเพ็ง เยาวราช และบริเวณชวชิวตั้งที่ฝั่งธนบุรี

ข. จีนฮกเกี้ยน (Fukienese) มีภูมิลำเนาอยู่ในมณฑลฝูเจี้ยนทางตอนใต้ โดยมีเมืองเฮ้หมิงเป็นเมืองท่าสำคัญ คำว่า "ฮกเกี้ยน" นั้นเป็นชื่อเรียกมณฑลในภาษาพื้นถิ่นเอง ผู้อพยพออกชาวฮกเกี้ยนส่วนใหญ่จะมาจากจังหวัดฉวนโจว และจิงโจว ชาวจีนฮกเกี้ยนนี้เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ส่วนใหญ่แล้วจะถนัดทำเหมืองแร่ จึงมักจะมีหลัก

⁷⁵ บุญมี นันทกุล , "คนจีนในไทย," คนจีน 200 ปี ได้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2 : 115

⁷⁶ ปราบรณา โทแมน , "สมาคมชาวจีนในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2440-2488," อ้าง วิลเลียม สกินเนอร์ , สังคมจีนในประเทศไทย , หน้า 37-40 และ Richard J. Coughlin , Double Identity : The Chinese in Modern Thailand (Hong Kong : Hong Kong University Press , 1960) , pp. 6-7

⁷⁷ สวัสดิ์ ทัพพะสูต , "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2398-2453," หน้า 87

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน , อ้าง Samuel J. Smith , "The Chinese," Siam Reository 2 (1870) , p. 505-507.

แหล่งอยู่ทางภาคใต้⁷⁹ แต่ในกรุงเทพฯก็จะมีอาชีพคล้ายคลึงกับพวกแต้จิ๋ว คือ เป็นพ่อค้าใหญ่ควบคุมการค้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจการค้าใบชา ส่วนในระดับต่างนั้นก็เป็พวกกรรมกรผู้ใช้แรงงานรับจ้างทั่วๆ ไป⁸⁰ ชุมชนของชาวชกเกี้ยนในกรุงเทพฯ เดิมจะอยู่บริเวณปากคลองบางหลวง หรือแถบภูฎิน และต่อมาก็ขยายมายู่บริเวณตลาดน้อย

ค. จีนกวางตุ้ง (Cantonese) เป็นประชากรส่วนใหญ่ของมณฑลกวางตุ้งไปจนถึงทางตะวันออกของมณฑลกวางสี ถิ่นฐานที่มีชาวจีนกวางตุ้งอาศัยอยู่หนาแน่นก็คือ บริเวณแม่น้ำซีเกียง-จูเกียง (ซีเจียง-จูเจียง) เขตที่มีผู้อพยพออกมาจากกวางตุ้งก็คือเขตจังหวัดกวางโจว ชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯถึงแม้ว่าในกลุ่มนี้จะมีจำนวนไม่มากนักแต่ก็มีกิจการอยู่ในระดับมั่งคั่ง อาชีพของพวกกวางตุ้งนอกจากจะเป็นเจ้าของโรงเลื่อยโรงสี ซึ่งเป็นกิจการที่ชาวจีนที่มีฐานะมั่งคั่งนิยมทำกันแล้ว พวกนี้ยังครอบคลุมอาชีพอีกแขนงหนึ่ง คือ ธุรกิจเกี่ยวกับการช่างและการก่อสร้าง โดยเป็นตั้งแต่เจ้าของกิจการธุรกิจก่อสร้าง มีกิจการร้านค้าเครื่องโลหะและเครื่องจักรกล ตลอดจนเป็นช่างก่อสร้างและช่างเครื่องยนต์ ส่วนชาวจีนกวางตุ้งในระดับกรรมกรผู้ใช้แรงงานก็มักจะอยู่ในวงการเดียวกัน คือ เป็นกรรมกรในงานก่อสร้าง นอกจากนี้ร้านอาหารของชาวกวางตุ้งก็มีรสชาติถูกปากคนไทย ซึ่งชื่อร้านอาหารก็มักจะลงท้ายด้วยคำว่า ...กี เช่น ท่องกี ไล้กี หมั่นกี เป็นต้น⁸¹ ชุมชนของชาวจีนชกเกี้ยนก็อยู่บริเวณเดียวกับศาลเจ้ากัจจิ่งตั้ง ซึ่งก็คือบริเวณพลับพลาไชยในปัจจุบัน

ง. จีนไหหลำ (Hainanese) มีภูมิลำเนาอยู่ที่ราบและบริเวณชายฝั่งทะเลเกาะไหหลำ (ไห่หนาน) แต่ชาวไหหลำที่อพยพมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นมิใช่ชาวพื้นเมืองเดิมในเกาะไหหลำ แต่เป็นชาวชกเกี้ยนอพยพที่พูดภาษาไหหลำ ผู้อพยพชาวไหหลำส่วนมากเดินทางมาจากอำเภอเหวินฉางและอำเภอฉงซานทางตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะ เมื่อมาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯชาวจีนกลุ่มนี้แทบจะไม่พบว่าเป็นผู้ประกอบการอาชีพในระดับสูงที่มีความมั่งคั่งร่ำรวย พวกนี้มักจะประกอบอาชีพในระดับกลางลงไปถึงระดับล่าง จีนไหหลำมักมีความถนัดทางช่างฝีมือโดยเฉพาะไม้แกะสลัก และกิจการค้าระดับกลาง คือ ร้านกาแฟ ที่เขาเรียกว่า ร้านอาโก (คำว่าโก ในภาษาไหหลำ หมายถึงพี่ชาย)⁸² นอกจากนี้มักจะประกอบอาชีพพนักงานรับใช้ตามบริษัทห้างร้าน และร้านอาหาร กรรมกร และพ่อค้าหาบเร่ เป็นต้น⁸³ ชุมชนชาวจีนไหหลำในกรุงเทพฯจะอยู่บริเวณศาลเจ้าแม่แม่ทับทิมที่เชิงสะพานซังฮี้ แถบวัดมหารวมพาราม และในสำเพ็งบริเวณชอยฮิศวานภาพ

จ. จีนแคะ (Hakka)⁸⁴ เป็นชาวจีนที่แตกต่างจากกลุ่มภาษาพูดอื่นๆ กล่าวคือ เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากจีนภาคเหนือมาตั้งหลักแหล่งในจีนใต้ โดยที่มิได้มีถิ่นฐานเป็นกลุ่มเป็นก้อน หากแต่ตั้งชุมชนแบบกระจายตัวอยู่บริเวณนอกเมืองในเขตภาคตะวันออกและตะวันตก ตั้งแต่มณฑลฝูเจี้ยนไปจนถึงมณฑลกวางสี ลงมาจนถึงตอนเหนือของมณฑลกวางตุ้ง ในบางบริเวณชาวจีนแคะจะตั้งถิ่นฐานปะปนกับชาวจีนกลุ่มภาษาอื่นๆ และได้ปะปนกับชาวจีนใต้อื่นๆ อพยพออกจากจีนไปยังดินแดนโพ้นทะเลด้วย ในกรุงเทพฯชาวจีนกลุ่มนี้เป็นพวกที่มีจำนวนน้อยที่สุด และประกอบอาชีพเล็กๆ น้อยๆ ที่ไม่ต้องลงทุนมากนัก อาชีพของพวกนี้ที่พบมากคือ ช่างฝีมือต่างๆ โดยเฉพาะทางเครื่องหนัง กระเป๋า รองเท้า และช่างตัดเสื้อ นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพช่างเงิน ช่างตัดผม ส่วนผู้ที่ไม่มีความ

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, อ้าง William G. Skinner, *Chinese Society in Thailand*, p. 201.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, อ้าง William G. Skinner, *Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand*, p. 21.

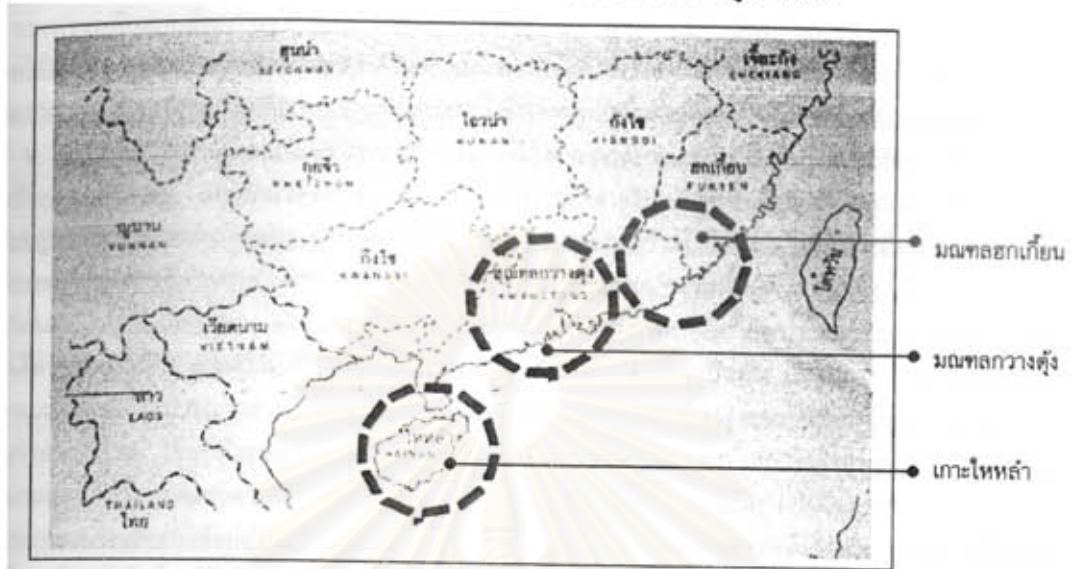
⁸¹ ตะเกียบคู่ เรียบเรียง, *สายหยุดพูดจับใจ : ความผสมผสานกลมกลืนของวัฒนธรรมไทย-จีน อันยากจะแยกจากกันได้* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อินทยาง, 2534), หน้า 54-55

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

⁸³ เภาวิตรี ทัพพะสุต, "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2398-2453," อ้าง William G. Skinner, *Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand*, หน้า 6

⁸⁴ ชาวจีนแคะ คำว่า "แคะ" ตรงกับคำว่า "เค่อ" ในภาษาจีนกลาง แปลว่าแขกหรือผู้มาเยือน เหตุที่เรียกว่า "แขก" นั้นเป็นคำที่ชาวพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีนใช้เรียกคนจีนที่ลงมาอาศัยอยู่ทางใต้ ทางประวัติศาสตร์คนจีนแทบจะไม่ได้อาศัยในเขตตอนใต้ของแม่น้ำแยงซีเกียงเลย ปลอ่ยให้พวก "ฮวน" อันหมายถึงชนชาติส่วนน้อย ดังนั้นทางราชการในตอนนั้นจึงใช้เป็นที่เนรเทศชาว "ฮั่น" ที่มีความผิดหรือไม่ก็เป็นที่พวกกบฏใช้เป็นที่ซ่อนสมุ่ ดังนั้นคน แคว้นนี้จึงถูกเรียกว่า "เค่อ" หรือ "แคะ" เมื่อเวลาผ่านไปคำนี้ก็เปลี่ยนความหมายเดิมไป กลายเป็นคำใช้เรียกคนจีนกลุ่มภาษาหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ในมณฑลกวางตุ้งคาบเกี่ยวมณฑลชกเกี้ยน ซึ่งมีภาษาและวัฒนธรรมเป็นของตนเอง แต่พวก จีนแคะกลับเรียกตัวเองว่า "ฮากกา" ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกัน อ้างจาก ธีรวิทย์ สวัสดิบุตร, "สมาคมจีนแคะสมาคมแห่งแรกในไทย," *คนจีน 200 ปีภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2*, หน้า 110-111

ชำนาญทางด้านวิชาชีพก็อาจจะเป็นกรรมกรผู้ใช้แรงงาน และพ่อค้าหาบเร่ เป็นต้น⁸⁵ ชุมชนชาวจีนและเดิมจะอยู่แถบ พ่างงั๋ว (แหล่งเครื่องหนัง) แถบเจี๋ยผุ่ (แหล่งตัดเสื้อผ้า)⁸⁶ และแถบตลาคันน้อย (แหล่งทำรองเท้า) นอกจากนี้มักจะอยู่บริเวณทำดินแดงด้วย เนื่องจากศาลเจ้าแห่งแรกของชาวจีนและอยู่บริเวณนี้

ภาพที่ 11 แผนที่ประเทศจีนแสดงบริเวณที่อยู่ดั้งเดิมของชาวจีนที่อพยพมาในประเทศไทย

ที่มา : นิทรรศการ Search for the Soul of Sampeng โดย ทีมที่ประเท ทิศาศตบุตร และ Edvard Van Roy Ph.D

2.2. ศาสนาและความเชื่อของคนจีนในประเทศไทย

ศาสนาและความเชื่อต่างๆ ที่กล่าวมาในแล้วในส่วนของศาสนาและลัทธิของชาวจีนในเมืองจีน ได้เข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อมกับชาวจีนอพยพ และก็เช่นเดียวกับชาวจีนบนแผ่นดินจีนที่ชาวจีนในไทยมักจะนับถือลัทธิและศาสนาหลักทั้ง 3 คือ เต๋า พุทธ และขงจื้อ รวมกันไปอย่างกลมกลืนกันจนแยกจากกันได้ยาก ดังภาษาจีนที่ว่า "ซั่มก่า" แปลว่าคำตั้งสองทั้งสาม⁸⁷ และสิ่งที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อคนจีนในไทยอีกอย่างก็คือ ความเชื่อในเทพท้องถิ่น โดยที่ ศาสนาเต๋าและความเชื่อท้องถิ่น ได้เข้ามาสู่ประเทศไทยก่อนศาสนาพุทธมหายาน ซึ่งจะดูได้จากศาสนสถานจีนแห่งแรกในไทยคือศาลเจ้า ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ในขณะที่ศาสนาพุทธมหายานเพิ่งจะเข้ามาอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2411 นอกจากนี้ศาสนาเต๋าและความเชื่อท้องถิ่นยังมีอิทธิพลต่อแนวทางในการดำรงชีวิตของชาวจีนในไทยมากกว่าศาสนาพุทธและขงจื้อ เนื่องจากศาสนาเต๋ามีความเชื่อที่รับสืบทอดมาจากโบราณ รวมทั้งมีเทพหลายองค์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนมาก แต่อย่างไรก็ตามความเชื่อของชาวจีนในประเทศไทยก็มีความแตกต่างกับชาวจีนแผ่นดินใหญ่มากประการคือ

ก. ความแตกต่างของเทพที่เกี่ยวข้องอาชีพ ชาวจีนส่วนใหญ่ที่อพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยเป็นชาวจีนในเขตภาคใต้ของภาคจีน ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวนา และเป็นผู้ที่มีการศึกษาต่ำ ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีความเชื่อยึดมั่นกับเทพเจ้าพื้นถิ่นรวมทั้งเทพเจ้าในศาสนาเต๋ามาก ซึ่งเทพส่วนใหญ่ของเขาคือเทพหรือภูติผีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติซึ่งจะมีผลต่ออาชีพเกษตรกรรม เช่น เทพแห่งท้องฟ้า วิญญาณที่สิงสถิตย์อยู่ในท้องไร่ท้องนา เทพเจ้าแห่งพืชพันธุ์ธัญญาหาร เป็นต้น และรวมไปถึงการมีระบบความเชื่อแบบสังเคราะห์ คือ ได้นำเอาปรัชญาขงจื้อที่เน้นความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ผสมเข้ากับความพยายามต่อสู้กับสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติแบบวัฒนธรรมชาวนา จึงเกิดเป็นการเช่นสรวงผีหรือวิญญาณผู้ตายและบรรพบุรุษและยังนำลัทธิธรรมในพุทธศาสนาพุทธมหายานมาผสมเข้ากับ

⁸⁵ สวัสดิ์ ทัฬหะสูต , "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2398-2453," อ้าง Victor Purcell , *The Chinese in Southeast Asia* , p. 107.

⁸⁶ ตะเกียบคู่ , *สายหยุดทุกซิบจีน : ความผสมผสานกลมกลืนของวัฒนธรรมไทย-จีน อันยากจะแยกจากกันได้* , หน้า 55

⁸⁷ ปราบธาดา โภเมน , "สมาคมชาวจีนในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2440 - 2488," หน้า 38

ความพยายามในการต่อสู้กับภัยธรรมชาติกลายเป็นพิธีกรรมต่างๆ ที่กระทำขึ้นเพื่อส่วนรวมหรือเพื่อชุมชนทำให้ความเชื่อเหล่านี้ช่วยก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คนจีน ส่งเสริมความรู้สึกรักพวกพ้องซึ่งเป็นหลักสำคัญของชุมชนชาวจีน⁸⁸ แต่เมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาสู่เมืองไทยชาวจีนเปลี่ยนอาชีพมาทำการค้าขายแทนอาชีพเกษตรกรรม เทพเจ้าต่างๆ และความเชื่อแบบสังเคราะห์ก็ยังคงมีอิทธิพลต่อชาวจีนอยู่ แต่เทพเจ้าที่มีอิทธิพลต่อการประกอบอาชีพของชาวจีนในไทยได้เปลี่ยนไปเป็นเทพที่เกี่ยวกับความศิริมงคลและความมั่งคั่งร่ำรวย ซึ่งมีผลอย่างมากต่ออาชีพค้าขายแทน เช่น เทพเจ้ากวนอู เทพเจ้าโจโฉหรือเทพเจ้าแห่งเงินตรา⁸⁹ ซึ่งเทพเหล่านี้จะอยู่ตามร้านค้าชาวจีนเกือบทุกวัน

ข. ความแตกต่างของเทพที่มีอิทธิพลทางจิตใจ เนื่องจากศาสนาและการนับถือเทพเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และสิ่งแวดล้อมของผู้นับถือ ดังนั้นเมื่อชาวจีนโพ้นทะเลเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทย สภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป ทำให้พวกเขามีความต้องการและความหวังบางอย่างที่ไม่เหมือนเดิม และเกิดการนับถือเทพที่แตกต่างกันไปด้วย ตัวอย่างเช่น ชาวจีนเดินทางเข้ามาในประเทศไทยด้วยทางเรือ ซึ่งนับว่าเป็นการเดินทางที่อันตรายมากในสมัยนั้น ดังนั้นชาวจีนโพ้นทะเลเหล่านี้จะนับถือเทพที่เกี่ยวกับน้ำและทะเลอย่างมาก เช่น เทพเทียนโหวหรือหมาโจ้ว เทพจู้โยเนี่ยวหรือเจ้าแม่ทับทิม เจ้าแม่ซิดเซียม่า เป็นต้น และมีการ สร้างศาลเจ้าเพื่อประดิษฐานเทพเหล่านี้จำนวนมากด้วย นอกจากนี้กรุงเทพฯมีอากาศร้อนและมีฝุ่นชุมทำให้เกิดโรคร้ายมามากมายไม่ว่าจีนเก่าหรือจีนใหม่ (จีนที่เพิ่งอพยพเข้ามา) ส่วนแล้วแต่ติดโรคได้ง่ายมาก ดังนั้นชาวจีนในไทยจึงนับถือเทพที่ได้รับภวณนามว่าเป็นหมอเทวดาหรือเทพแห่งยาเป็นอย่างมาก เช่น หัวโถ รวมทั้งตามวัดจีนและศาลเจ้าก็จะมี การสร้างที่รักษาพยาบาลบริการให้แก่ผู้ป่วยโดยเฉพาะชาวจีนหลายแห่งด้วย⁹⁰ อีกตัวอย่างหนึ่งก็คือ เทพเจ้าหรือเซียน บางองค์ที่ชาวจีนแผ่นดินใหญ่นับถือว่ามีความสำคัญมาก แต่คนจีนในประเทศไทยกลับเห็นว่าไม่สำคัญ เช่น เทพเจ้าเตาไฟ คนจีนถือว่าเทพองค์นี้เป็นเจ้าแห่งครอบครัวที่เกี่ยวกับอาหารการกินซึ่งถือเป็นเรื่องใหญ่ที่สุด เพราะที่ผ่านมาคนจีนมีปัญหาและความลำบากในเรื่องอาหารการกินอยู่ค่อนข้างมาก แต่เมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นความลำบากในเรื่องอาหารการกินก็ลดน้อยลงหรือไม่มีเลย คนจีนในไทยจึงไม่มีความผูกพันในการไหว้เทพเจ้าเตาไฟ⁹¹ เป็นต้น

นอกจากนั้นชาวจีนในไทยก็นำความเชื่อเรื่องเทพเจ้าต่างๆ เข้ามารวมด้วยกันและนับถือเทพเจ้ามากมาย คือนับถือทั้งเทพเจ้าอันเกิดจากความเชื่อทั้ง 3 ศาสนาหลัก (เต๋า พุทธ และขงจื้อ) และยังนับถือ ตี๋ฟงเติน หรือเทพเจ้าประจำท้องถิ่น ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามกลุ่มภาษาด้วย เช่น

ชาวจีนแต้จิ๋ว นับถือเทพมังกรเขียว เทพปูนเต่ากง เทพปูนเต่ามา

ชาวจีนฮกเกี้ยน นับถือโจ้วซือกง เทียนโหวหรือหมาโจ้ว เทพปูนเต่ากง

ชาวจีนไหหลำ นับถือเจ้าแม่จู้โยเนี่ยวหรือเจ้าแม่ทับทิม เทียนโหวหรือผอู๋

และการสำรวจของ รศ. พรพรรณ จันทโรนานนท์ พบว่าเทพเจ้าท้องถิ่นในกรุงเทพฯที่ชาวจีนนับถือมากที่สุด คือ เทพปูนเต่ากง ซึ่งเป็นที่เคารพของชาวแต้จิ๋วและชาวฮกเกี้ยน⁹² แต่อย่างไรก็ตามฐานะของเทพที่ชาวจีนนับถือก็จะมีได้คงที่เสมอไป ความสำคัญของเทพย่อมขึ้นอยู่กับความเชื่อของผู้นับถือและฐานะของเทพก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมและวิถีการดำรงชีวิตของสังคมแต่ละยุคสมัย นอกจากนี้การเคารพนับถือในบรรพบุรุษตามแนวทางของขงจื้อ ก็ยังคงเหนียวแน่นอยู่ในความคิดและการปฏิบัติของคนจีนในไทยทุกภาษาจนถึงปัจจุบันเช่นเดียวกันด้วย

ดังนั้นโดยสรุปแล้วคนจีนในประเทศไทย มีความนับถือศรัทธาในเทพเจ้าต่างๆ มากกว่าการนับถือโดยแบ่งแยกเป็นศาสนา คือจะนับถือเทพหลายองค์จาก 3 ศาสนาหลักรวมทั้งเทพเจ้าประจำถิ่นด้วย เนื่องจากเทพเจ้าแต่ละองค์ก็จะประทานพรและคุ้มครองในเรื่องต่างๆ ที่แตกต่างกันไป และชาวจีนเชื่อว่ายังนับถือเทพมากก็ยังมีผู้

⁸⁸ หลุยส์ มิลลิซัน, แปลโดย กมล จันทรรต, อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล, หน้า 499

⁸⁹ พรพรรณ จันทโรนานนท์, "ปูนเต่ากง เทพท้องถิ่นของคนจีนในเมืองไทยแพร่หลายมากที่สุด," ศิลปวัฒนธรรม 11 : 66

⁹⁰ ต้วน ลี เซิง, ไทกอดั้งเช็กเย่เปี้ย (วัดและศาลเจ้าแบบจีนในประเทศไทย), (กรุงเทพมหานคร : Pin Yo Printing, 1996), หน้า 8 -

10

⁹¹ ต้วน ลี เซิง, ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย, หน้า 49-50

⁹² พรพรรณ จันทโรนานนท์, "ปูนเต่ากง เทพท้องถิ่นของคนจีนในเมืองไทยแพร่หลายมากที่สุด," ศิลปวัฒนธรรม 11 : หน้า 66

คุ้มครองและมีความโชคดีในเรื่องต่างๆ มากขึ้นด้วย โดยที่แต่ละบุคคลแต่ละเชื้อชาติภาษาจะมีเทพเจ้าองค์หลักที่เขานับถือเป็นพิเศษที่แตกต่างกันไป

2.3 ประวัติของศาสนสถานจีนในเมืองไทย (โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5)

ในสมัยของสุโขทัยแม้ว่าชาวจีนจะเข้ามาทำการค้าบ้างแล้วแต่ก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างศาสนสถานจีนในไทย แต่สมัยอยุธยาเองที่มีหลักฐานของการสร้างศาลเจ้าจีน เช่น ศาลเจ้าสำนุญแต่่าง ซึ่งเป็นศาลเจ้าของชาวจีนแต่จีว ที่ย่านตลาดเรือ ตรงที่เรียกว่า "ตลาดปากคลองวัดเคิม" และศาลเจ้าจีนศาลหนึ่งอยู่ที่ท้ายตลาดย่านตลาดบ้านจีน ซึ่งเป็นศาลเจ้าแบบธรรมดาค่าที่ไม่ใหญ่โตนักและมักนิยมสร้างในบริเวณย่านการค้าขายของชาวจีนโดยเฉพาะตลาด และก็คงมีการสร้างศาลเจ้าประเภทนี้ในย่านการค้าอื่นของอยุธยาเช่นเดียวกัน เพียงแต่ไม่มีหลักฐานกล่าวถึงอย่างแน่ชัด นอกจากนี้ยังมีหลักฐานการสร้างศาลเจ้าที่อยุธยาอันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ของไทย-จีน ในช่วงก่อนสมัยพระนครหรืออยุธยาด้วย เช่นเรื่องของพระร่วงที่เสด็จไปเมืองจีนและได้มีเทลิเป็นพระราชธิดาของกษัตริย์จีนคือ "พระนางสร้อยดอกหมาก" ซึ่งต่อมาได้มีการสร้างศาลของพระนางสร้อยดอกหมากอยู่ในเขตวัดพันธุเจ⁸³ ส่วนการสร้างวัดก็ยังไม่เป็นวัดที่เป็นทางวามมากนัก ดังนั้นการนำเพ็ญกุศลต่างๆ ชาวจีนก็อาศัยวัด ไทยซึ่งเป็นพุทธศาสนาแทน

ในสมัยกรุงธนบุรีมีคำบอกเล่าสืบต่อกันมาว่า มีศาลเจ้าที่สร้างโดยคนจีนที่ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าตากสินมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ปากคลองบางหลวง ศาลเจ้านี้มีอยู่สองศาล ศาลหนึ่งประดิษฐานเจ้าพ่อโจวซือทอง ส่วนอีกศาลเป็นเจ้าพ่อกวนอู และต่อมาศาลทั้งสองถูกรวมมากจึงทำการรวมทั้งสองศาลนี้เป็นศาลเดียวในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งมีชื่อว่า ศาลเจ้าเกียนอันเกง และในยุคสมัยกรุงธนบุรีได้มีชาวดูวซึ่งเป็นพุทธมามกะฝ่ายมหายานเช่นเดียวกับชาวจีน ได้มีการสร้างวัดดูวซึ่งเป็นวัดพุทธศาสนาแบบมหายานที่ฝั่งตะวันออกของกรุงธนบุรีเป็นวัดแรกขึ้น ดังนั้นชาวจีนในสมัยนั้นก็อาศัยวัดดูวเป็นที่ประกอบศาสนกิจต่างๆ แทน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่าศาสนสถานที่สร้างขึ้นในกรุงเทพฯ เก่าแก่ที่สุดคือ ศาลเจ้าจันทน์เมี้ยว ที่สร้างขึ้นมาโดยชาวฮกเกี้ยนจากตวันเชื้อทางศาสนาเต๋าในประมาณปี ค.ศ. 1786 (พ.ศ. 2329) ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 1 คนไทยเรียกศาลเจ้าแห่งนี้ว่า ศาลเจ้าตึกคิน เป็นศาลที่ตงอยู่ริมคลองบางลำไใกล้ ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณหลังสถานีรถไฟบางกอกน้อย (แต่ศาลที่เรารู้จักในปัจจุบันเป็นศาลที่สร้างขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2499)⁸⁴ และในกรุงเทพฯ ก็ยังคงมีการสร้างศาลเจ้าต่างๆ ต่อมาอีกหลายที่ ซึ่งเกือบทั้งหมดของศาลเจ้าที่สร้างจะสร้างในพื้นที่ชุมชนชาวจีนดังที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งสิ้น คือในย่านสำเพ็ง เขาวราช เจริญกรุง ตลาดน้อย ฝั่งธนบุรี และตลาดพลู และศาลเจ้าที่มีการสร้างมากที่สุดคือ ศาลเจ้าแต่จีว รองมาคือ ฮกเกี้ยน แคะ ไทหตุ และกวางตุ้ง ตามลำดับ (ซึ่งจะกล่าวถึงอย่างละเอียดในตอนต่อไป) ส่วนช่วงเวลาที่มีการสร้างศาลเจ้ามากที่สุดคือ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องด้วยจากชาวจีนอพยพเข้ามาเมืองไทยอย่างมากมาครั้งใหญ่ในสมัยนี้ เมืองด้วยสาเหตุ 3 ประการคือ การขยายกิจการค้ากับต่างประเทศใน 2 รัชกาล , ความไม่สงบในประเทศ และ การกีดกันชาวจีนในคาบสมุทรอินโดจีน

และในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เองจึงมีการสร้างวัดจีนหรือที่เรียกว่าอารามฝ่ายจีนนิกายขึ้นเป็นอารามแรกมีชื่อว่า "วัดย่งฮกยี่" ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานนามใหม่ว่า "วัดบำเพ็ญจีนพรต" ซึ่งสร้างโดยพระภิกษุชาวจีนรูปหนึ่งชื่อว่า "พระภิกษุสกลเท็ง" ซึ่งเป็นชาวมณฑลทกวางตุ้งที่ได้เดินทางจาริกแสวงบุญในประเทศไทย และในช่วงเวลาต่อมา "พระภิกษุโฮชัน" เป็นชาวมณฑลยูนานได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดร้างชื่อว่า วัดกัมโลยี่ (วัดทิพยวารีวิหาร) ซึ่งในช่วงแรกวัดนี้เป็นวัดดูว และพระภิกษุโฮชันได้ชักชวนทายกทายิกาให้มาร่วมกันบูรณะประฏิสังฆารวัดนี้ให้เป็นอารามฝ่ายจีนนิกายที่มีพระภิกษุจำพรรษาคั้งแต่นั้นมา ต่อมาเมื่อมีผู้บรรพชาเป็นภิกษุจีนมากขึ้นจึงได้มอบอนุญาตไปยังพุทธบริษัทที่มีความศรัทธาเพื่อสร้างอารามขึ้นใหม่ และเป็นอารามพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยในขณะนั้นชื่อว่า "วัดเล่งเน่ยยี่" ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานนามใหม่ว่า "วัดมังกรกมลาวาส" และพระราชทาน

⁸³ ศรีศักร วัลลิโภคม, "จีนในไทย," คนจีน 200 ปี ได้พระบรมโพธิสมภาร (ภาค 1), หน้า 18

⁸⁴ พรพวรรณ จันทโรนานนท์, "บันเต่างง เทพท้องถิ่นของคนจีนในเมืองไทยแพร่หลายมากที่สุด," ศิลปวัฒนธรรม 11 : 66

สมณศักดิ์พระอาจารย์สกเทิงเป็น "พระอาจารย์จีนวังสมาธิวัตร" ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายสงฆ์จีนนิกายเป็นองค์แรก⁹⁵ และการสร้างศาสนสถานจีนนี้ก็ได้มีการสร้างต่อมาเรื่อยๆ จนถึงในปัจจุบัน

2.4. ประเภทของศาสนสถานจีนในประเทศไทย

สำหรับในประเทศไทยจะไม่ได้มีศาสนสถานครอบคลุมทั้ง 5 ประเภทตามแบบอย่างของศาสนสถานในประเทศจีนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นของศาสนาเต๋า เทพประจำท้องถิ่น และศาสนาพุทธ ส่วนศาสนสถานที่เป็นของขงจื้อเป็นหลักและศาสนสถานรวมจะไม่พบปรากฏในประเทศไทย และที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายพระก็เป็นขนาดเล็กประกอบอยู่ในบ้านเรือนหรือศาลเจ้าเด้าเท่านั้น ดังนั้นประเภทของศาสนสถานจีนในประเทศไทย จะแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลักๆ คือ⁹⁶

ก. วัดจีน คือศาสนสถานที่เกิดขึ้นโดยแรงศรัทธาในศาสนาพุทธมหายานเป็นหลัก⁹⁷ มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ในวัด และมีการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา คำภาษาจีนที่ใช้เรียกวัดจีนคือ คำว่า ซื่อ ซึ่งชาวจีนแต่จิวเรียกว่า ยี่ ส่วนคำว่า หลิน , จิงเสอ และเอี้ยนนั้น ถ้าจะเทียบกับคำไทยก็คือ สำนักสงฆ์ วัดจีนในกรุงเทพฯมีจำนวน 4 วัดคือ⁹⁸

- 1.1 วัดบำเพ็ญจินพรต (ย่งชกยี่) ตั้งอยู่ถนนเขาวราช แขวงจักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ เดิมเป็นศาลเจ้าสร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2338 และปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่เป็นวัดในปี พ.ศ. 2430
- 1.2 วัดมังกรกมลาวาส (เล่งเน่ยยี่) ตั้งอยู่ถนนเจริญกรุง เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2414
- 1.3 วัดทิพยวารีวิหาร (กัมโลสัย) ตั้งอยู่ถนนตรีเพชร แขวงบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร เดิมเป็นวัดโบราณสร้างมาประมาณหนึ่งร้อยปีเศษ และทำการบูรณะขึ้นใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2443
- 1.4 วัดโพธิ์แมนคุณาราม เป็นวัดจีนนิกายที่ใหญ่โตที่สุดในปัจจุบัน ตั้งอยู่ที่ซอยวัดโพธิ์แมนคุณาราม ถนนสาธุประดิษฐ์ แขวงช่องนนทรี เขตยานนาวา สร้างเมื่อปี 2503⁹⁹

ข. ศาลเจ้า คือศาสนสถานที่เกิดขึ้นโดยแรงศรัทธาในศาสนาเต๋าและความเชื่อพื้นบ้านเป็นหลัก (ซึ่งมีความสำคัญกับคนจีนในประเทศไทยมากตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น) และไม่มีนักบวชทางศาสนาจำพรรษาอยู่ แต่จะดูแลโดยผู้ดูแลศาลเจ้า คำจีนที่หมายถึงศาลเจ้านั้นมีมากมาย อ้างตามข้อมูลของ ร.ศ. พวรรณ จันทโรนานนท์ ที่ทำการรวบรวมสำรวจศาลเจ้า 118 แห่ง ในกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2525 พบว่า "ศาลเจ้าเหล่านั้นมีชื่อจีนที่ใช้เรียกดังนี้คือ กง , ตี้ , ถัง , หมู , ฉาน , ซือ , เหมียง , เตียน , จู , ฐาน , มา , เมี้ยว และอื่นๆ"

ค. โรงเจ คือศาสนสถานที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากศาสนาพุทธนิกาย (พุทธศาสนาเถรวาท นิกายสุรวาท เป็นหลัก) ศาสนาเต๋าบ้าง สำหรับโรงเจก็มักจะใช้ชื่อ ภาษาจีนว่า "ใจถ้ง" ซึ่งชาวแต่จิวเรียกว่า "เจต้ง" โรงเจเป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกินเจเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเทศกาลกินเจ¹⁰⁰ ซึ่งเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 ค่ำ เดือน 9 ของจีน ไปสุดวันขึ้น 9 ค่ำ เป็นเวลา 9 วัน ซึ่งอยู่ในช่วงเดือนตุลาคมของทุก ๆ ปี

นอกจากนี้ยังมีการแบ่งประเภทของศาสนสถานตามเกณฑ์อื่นๆ อีก ดังเช่น

⁹⁵ อรศิริ ปาณินท์, "การศึกษาเปรียบเทียบวัดจีนในกรุงเทพฯ," หน้า 9 - 10

⁹⁶ พวรรณ จันทโรนานนท์, "ศาลเจ้าและวัดจีนในกรุงเทพฯ," รวมบทความประวัติศาสตร์, ฉบับที่ 8 (กุมภาพันธ์ 2529) : 195-196

⁹⁷ ที่ใช้คำว่าเป็นหลักเนื่องมาจาก ศาสนสถานจีนโดยเฉพาะในประเทศไทยแม้ว่าในยามเริ่มแรกจะเกิดจากศาสนาหนึ่งศาสนาใด แต่เนื่องจากชาวจีนเป็นชนชาติที่มีความเชื่อผสมผสานของหลายศาสนาและหลายลัทธิเข้าด้วยกัน ทำให้มีถือเทพหลายองค์ และเกิดการเสริมเทพองค์ต่างๆ เข้าไปในศาสนสถานในเวลาต่อมา แต่ก็ยังคงศาสนาหนึ่งเป็นเกณฑ์หลักอยู่ การผสมผสานนี้มีไว้ในศาสนสถานแต่ละแห่งมากนัก โดยส่วนใหญ่ศาสนสถานที่มีผู้นับถือมากก็จะพบการผสมผสานนี้มาก เช่นในวัดเล่งเน่ยยี่แม้ว่าหลักใหญ่จะเป็นศาสนาพุทธแต่ภายในวัดก็ยังมีองค์รูปเคารพเทพของเต๋า เทพท้องถิ่น รวมทั้งมีพระพุทธรูปของหินยานประดิษฐานอยู่ร่วมกันด้วย

⁹⁸ อรศิริ ปาณินท์, "รายงานวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบวัดจีนในกรุงเทพฯ," หน้า 11 - 12

⁹⁹ รายละเอียดเรื่องประวัติของวัดจีนในกรุงเทพฯ ดูจากภาคผนวก ค

¹⁰⁰ รายละเอียดของเทศกาลกินเจ ดูจากภาคผนวก ง

ประเภทของศาสนสถาน ซึ่งแบ่งโดยใช้เกณฑ์ในเรื่องของประโยชน์ใช้สอย แบ่งออกเป็น 4 ประเภท¹⁰¹

คือ

ก. ศาสนสถานที่มีประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งก็หมายถึงศาสนสถานทุกประเภทที่กล่าวมาแล้วในการแบ่งประเภทข้างต้น ศาสนสถานประเภทนี้จะเปิดให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าไปสักการะ

ข. ศาสนสถานประจำตระกูล ศาสนสถานประเภทนี้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้บรรพบุรุษสืบทอดตระกูลใช้เป็นสถานที่เคารพสักการะเทพเจ้าตามศรัทธาความเชื่อถือ และเป็นสถานที่พบปะสังสรรค์ระหว่างญาติมิตรสหายในตระกูลเดียวกัน เช่น ศาลเจ้าหามาใจ้ว ในตระกูลหวังหลี่ และศาลเจ้าในสมาคมตระกูลจีนต่างๆ เป็นต้น

ค. ศาสนสถานอนุสรณ์ของคุณความดี เป็นศาสนสถานที่มีต้นกำเนิดจากลัทธิขงจื้อเป็นหลัก โดยที่จะสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงความดีของบุคคล หรือเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในอดีต โดยที่บุคคลที่ใช้เป็นรูปเคารพในศาสนสถานนี้จะไม่ใช้เป็นเทพโดยทั่วไป และส่วนใหญ่จะพบที่ศาสนสถานแห่งนั้นเพียงแห่งเดียว เช่น ศาลเจ้าพระเจ้าตากสิน ที่เมืองจีน เป็นต้น

ง. ศาสนสถานประกอบพิธีกรรม ซึ่งศาสนสถานเหล่านี้เป็นศาสนสถานหลักในการประกอบพิธี โดยเฉพาะพิธีกรรมกินเจ หรือกินผัก เช่น ศาลเจ้าซิดเซียม่า ที่เป็นที่รวมของชนชาวจีนในเทศกาลกินเจในกรุงเทพฯ

ซึ่งถ้าแบ่งศาสนสถานตามเกณฑ์นี้จะพบศาสนสถานที่หนึ่งๆ อาจจะเป็นได้มากกว่า 1 ประเภท ดังนั้นเกณฑ์การแบ่งเช่นนี้จะนำมาใช้เพื่อระบุถึงจุดประสงค์ในการสร้างศาสนสถานในการทำวิจัยครั้งนี้เท่านั้น

ประเภทของศาสนสถาน ซึ่งแบ่งโดยใช้เกณฑ์ในเรื่องของกรรมสิทธิ์ความเป็นเจ้าของ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ¹⁰²

ประเภทแรก เป็นศาสนสถานที่ตั้งอยู่ในที่ดินของรัฐหรือเป็นอาคารที่เอกชนสร้างขึ้นแล้วมอบให้อยู่ในความดูแลของรัฐ ถ้าเป็นวัดก็จะอยู่ในความควบคุมดูแลของกรมศาสนากระทรวงศึกษาธิการ และศาลเจ้าและโรงเจอยู่ในความควบคุมดูแลของกองควบคุมศาลเจ้ากระทรวงมหาดไทย¹⁰³

ประเภทที่สอง เป็นศาสนสถานที่เป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชน เช่น สมาคม มูลนิธิ ตระกูล หรือกลุ่มบุคคล ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

ประเภทของศาสนสถานนี้จะนำมาใช้เพื่อระบุความเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบของศาสนสถานที่ใช้เป็นกรณีศึกษาในการทำวิจัยครั้งนี้เท่านั้น

ดังนั้นการแบ่งประเภทของศาสนสถานจีนในกรุงเทพฯ เป็น 3 ประเภท คือ วัด , ศาลเจ้า และโรงเจ จึงเป็นการแบ่งประเภทที่ดีและชัดเจนที่สุด เนื่องจากสามารถเข้าใจถึงความแตกต่างของศาสนสถานทั้ง 3 ประเภทได้อย่างชัดเจนไม่ซ้ำซ้อน และยังคงการสืบต่อศาสนสถานทั้ง 3 ประเภทนี้อยู่จนถึงปัจจุบัน ซึ่งการทำวิจัยครั้งนี้จะมุ่งเน้นเฉพาะศาสนสถานประเภท "ศาลเจ้า" เป็นหลัก เนื่องจากเป็นศาสนสถานจีนที่มีจำนวนมากที่สุด มีความเก่าแก่ที่สุด และมีความผูกพันกับคนจีนในไทยมากกว่าศาสนสถานประเภทอื่นๆ ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

3. ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ

ข้อมูลเฉพาะของส่วนศาลเจ้านี้ จะแบ่งการอธิบายถึงส่วนที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ

3.1 มูลเหตุในการสร้างศาลเจ้าจีนในไทย

¹⁰¹ พงศ์สวัสดิ์ ธรรมวาลี , "แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาศาลเจ้าจีนในการพัฒนาเมืองและชุมชนภูเก็ต," (วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาผังเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2539) , หน้า 87 - 89

¹⁰² เรื่องเดียวกัน , หน้า 87 - 89

¹⁰³ กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม , "ศาลเจ้าจีน วัดจีน และบ้านคนจีนในกรุงเทพฯ," ศิลปวัฒนธรรม 7 : 125

- 3.2 วิวัฒนาการของศาลเจ้าในเมืองไทย
- 3.3 ความสำคัญของศาลเจ้าจีนต่อชุมชน
- 3.4 ประเภทของศาลเจ้า

3.1. มุลเหตุในการสร้างศาลเจ้าในประเทศไทย

3.1.1 สร้างเพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ¹⁰⁴ เนื่องจากการเดินทางออกต่างประเทศของชาวจีนในสมัยก่อนได้รับความลำบากมาก อย่างเช่น การเดินทางในแม่น้ำหมีนเจียง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของมณฑลชกเกี้ยนที่ออกสู่มหาสมุทรได้ การเดินทางในแม่น้ำสายนี้เต็มไปด้วยอันตราย มีหาดถึง 9 หาด ที่เป็นอันตรายที่สุดสำหรับการเดินเรือ และแม่น้ำในมณฑลเสฉวนมีอันตรายที่สุดจากกระแสน้ำ ก่อนที่จะเริ่มเดินเรือผู้คุมเรือในแม่น้ำสองสายนี้จะต้องเตรียมข้าวของเช่นไหเวทเจ้าแห่งน้ำก่อน เรียกว่า เทพผู้ทำคลื่นให้สงบ โดยทั่วไปตอนหลังเรือมักจะมีแท่นบูชาเทพธิดาเทียนโหว ซึ่งชาวจีนนับถือกันว่าเป็นเทพธิดาแห่งมหาสมุทร ส่วนผู้โดยสารนั้นก่อนจะลงเรือก็มักจะอธิษฐานขอพรที่ตบกราบไหว้ที่บ้านหรือห่อเอาซึ่งรูปจากกระดาษรูปที่แทนบูชาในบ้านตนติดตัวมาด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องวางป้องกันอันตราย เมื่อผ่านการเดินทางมาสู่จุดหมายอย่างปลอดภัย จึงคิดว่าเทพเจ้าเป็นผู้ปกป้องตน ดังนั้นด้วยความสำนึกในบุญคุณของเทพเจ้าจึงทำให้พวกเขาสร้างศาลเจ้าขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปเคารพนั้น และอัญเชิญเทพเจ้าที่ตนเลื่อมใสศรัทธามาสิงสถิต เช่น ศาลเจ้าเจี่ยเทพธิดา ของชาวจีนและ ที่ชอยวัดจันทรประดิษฐานรวม เขตภาษีเจริญ

การแสดงออกถึงการรำลึกในคุณของเทพที่ช่วยป้องกันให้ตนเดินทางสู่จุดหมายอย่างปลอดภัยนั้น จะเห็นได้จากการเดินทางของคณะจิวแฉ้วจากมณฑลกวางตุ้งมาสู่กรุงเทพฯ เมื่อมาถึงคณะจิวแฉ้วจะเดินทางสู่คลองเก่ากง (ปัจจุบันถมคลองเป็นถนนทรวงวาศ) เพื่อมาสักการะเทพในศาล เมื่อมาถึงศาลแล้วพวกเขาจะอาบน้ำในคลอง สักหน้จากนั้นก็แสดงจิวแฉ้วเทพปูนเก่ากง 1 คืน จึงจะเริ่มไปแสดงจิวแฉ้วเร่ไปยังที่อื่นๆ คือเมื่อพวกเขาจะกลับสู่ประเทศจีน คณะจิวแฉ้วก็จะเข้ามากราบตาเทพปูนเก่ากงอีก ขอให้คุ้มครองให้พวกเขากลับสู่ประเทศจีนอย่างปลอดภัย

3.1.2 สร้างเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือลัทธิต่างๆที่สืบต่อกันมาแต่โบราณ ในความเชื่อของชาวจีนศาลเจ้านอกจากจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรม เนื่องในงานฉลองตามเทศกาลหรืองานฉลองของเทพประจำปี

3.1.3 สร้างตามความเชื่อถือและถือปฏิบัติจนกลายเป็นประเพณีสืบมา จะเห็นได้ชัดจากชุมชนชนบทในประเทศจีน บ้านหรือที่อยู่อาศัยของชาวจีนทุกๆ 25 หลังจะมีการสร้างศาลเจ้าหนึ่งแห่ง¹⁰⁵ ทำให้เห็นได้ว่าศาลเจ้ามีความสำคัญและมีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตของชาวจีน ซึ่งการสร้างนี้ได้ทำกันจนเป็นประเพณีและสืบทอดมาจนถึงชุมชนจีนในเมืองไทยด้วย

3.1.4 สร้างเพื่อเป็นศาลเจ้าประจำตระกูล การสร้างศาลเจ้าประจำตระกูลนี้มีมาแต่โบราณ ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นที่กราบไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว พระจักรพรรดิก็มีศาลเจ้าประจำราชวงศ์เช่นกัน เรียกว่า "ไท่เมี่ยว"¹⁰⁶ ในกรุงเทพฯ ปัจจุบันชาวจีนจำนวนมากพบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจ มีฐานะมั่นคงเป็นปึกแผ่น ทำให้วงศ์ตระกูลของตนรุ่งเรืองมากจึงนิยมสร้างศาลเจ้าประจำตระกูลของตนเองขึ้น เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมเฉพาะผู้คนในตระกูลของตนเท่านั้น

¹⁰⁴ พรพรรณ จันทโรนานนท์, "ศาลเจ้าและวัดจีนในกรุงเทพฯ," รวมบทความประวัติศาสตร์, ฉบับที่ 8 (กุมภาพันธ์ 2529) : 196 - 197

¹⁰⁵ ส่วน สี เียง, ไท่กตติตั้งเซ็กเปี้ย (วัดและศาลเจ้าแบบจีนในประเทศไทย), (กรุงเทพฯ: Pin Yo Printing, 1996), หน้า 10

¹⁰⁶ พรพรรณ จันทโรนานนท์, "ศาลเจ้าและวัดจีนในกรุงเทพฯ," รวมบทความประวัติศาสตร์ : 197

3.1.5. สร้างตามความนิยม¹⁰⁷ จะเห็นได้ว่าตลาดเกือบทุกแห่งในกรุงเทพฯ จะต้องมีศาลเจ้าประจำอยู่ โดยทั่วไปศาลเจ้าเหล่านี้มักเป็นศาลเจ้าขนาดเล็ก และเทพที่ประดิษฐานเป็นประธานในศาลก็มักเป็นเทพปูนปั้น แต่บางแห่งก็มีเทพธิดาเทียนโหว กล่าวกันว่า ตลาดที่สร้างขึ้นมากครั้งแรกในแวดวงของชาวจีนนี้ คือ ตลาดเจ้าสำเนียง ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลที่ 6 ในตลาดมีการสร้างศาลเจ้าด้วย กิจกรรมของตลาดเจริญรุ่งเรืองมาก จึงทำให้ตลาดต่าง ๆ ซึ่งสร้างขึ้นมาก็หลังมีการสร้างศาลเจ้าประจำตลาดไปด้วย

3.1.6. สร้างเพื่อประโยชน์ทางสังคมและอาชีพ แต่เดิมชาวจีนที่ประกอบอาชีพเดียวกันจะอยู่เป็นกลุ่ม ใกล้ๆกัน เป็นต้นว่าช่างเหล็กอยู่แถบเชิงกงหลังโรงพยาบาลนครโอเดียนไปจนสุดเขตตลาดน้อย ช่างไม้อยู่แถบสวนมะลิ โรงเรียนเด็กบ้านขายยาอยู่แถบวัดสามปลื้ม เป็นต้น ชาวจีนที่ประกอบอาชีพเดียวกันเหล่านี้จะรวมกลุ่มกันตั้งสมาคม อาชีพขึ้น แม้ว่าศูนย์กลางของสมาคมจะอยู่ที่การมีอาชีพร่วมกัน แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้สมาชิกสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวมได้ ศาสนาจึงเข้ามามีบทบาทโดยการสร้างศูนย์รวมใหม่ที่ศักดิ์สิทธิ์ และทางอำนาจในการให้คุณให้โทษยิ่งกว่ากฎระเบียบของสมาคม นั่นคือเทพเจ้าหรือเทวดาประจำอาชีพ เช่น สมาคมช่างเหล็กในกรุงเทพฯ นับถือ "องค์เซียนหลี่เถียวโกว" (หรือหลี่ถิกวีย) หนึ่งในแปดเซียน , ชาวประมงจะนับถือเจ้าแม่ประจำเรือ คือ "เทพเทียนโหว" และสมาคมก่อสร้างนับถือ "แป๊ะกง" เป็นต้น และสมาคมต่างๆ นี้ก็จะมีการสร้างศาลเจ้าประจำสมาคมขึ้น นอกจาก การเช่นไหว้แล้ว จะใช้เป็นที่พบปะสังสรรค์ของสมาชิกและใช้เพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆของทางสมาคม เช่น มีการกินเลี้ยง ประชุมกรรมการสมาคม หรือใช้เป็นที่เลือกตั้งกรรมการชุดใหม่ เป็นต้น (ในปัจจุบันสภาพเช่นนี้ลดน้อยลงไปมากเพราะขนาดของธุรกิจอาชีพขยายใหญ่ยิ่งขึ้น และการกระจายตัวของชุมชนร่วมอาชีพมีมากขึ้น)¹⁰⁸ นอกจาก สมาคมทางอาชีพแล้ว สมาคมชาวจีนกลุ่มภาษาต่างๆ ก็จะมีการสร้างศาลเจ้าขึ้น เพื่อจุดประสงค์ในลักษณะเดียวกัน ดังเช่น สมาคมกวางตุ้ง ที่สร้างศาลเจ้าก้งจิ้งถั่ง และสมาคมฮากกาที่สร้างศาลเจ้ากวนอูอยู่ชั้นบนสุดของสมาคม เป็นต้น

3.1.7. สร้างขึ้นเพื่อเหตุผลด้านอื่น ได้แก่ สร้างเพื่อแก้บน และสร้างเนื่องด้วยจากการเห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์และปาฏิหาริย์ของเทพ ซึ่งเหตุผลในข้อนี้เป็นมูลเหตุรองในการสร้างศาลเจ้าและมีศาลเจ้าที่เกิดจากมูลเหตุ ในข้อนี้ไม่มากนัก ศาลที่สร้างเพื่อแก้บนได้แก่ ศาลเจ้าตลาดเจ้าพระยา บางพลัด และศาลเจ้าตลาดหมอมืด เป็นต้น ส่วนศาลเจ้าที่สร้างจากการเห็นความศักดิ์สิทธิ์นี้มักจะมีเกิดเมืองมาจากความศักดิ์สิทธิ์ของเทพโดยผ่านทางคนทรง และเมื่อเทพได้แสดงปาฏิหาริย์ต่างๆ ให้ผู้ที่มากราบไหว้พบเห็นมากขึ้น จนทำให้เกิดความเชื่อถือศรัทธาถึงกับบริจาคที่ดิน และทรัพย์สินให้ก่อตั้งศาลเจ้าขึ้นมา ได้แก่ ศาลเจ้าจิ้ง และศาลเจ้าแห่งเจีย ที่ริมคลองพระปา

ซึ่งในการทำวิจัยนี้มุ่งเน้นการศึกษาศาลเจ้าในช่วงรัชกาลที่ 1-5 ดังนั้นเหตุผลหลักในการสร้างศาลเจ้าในช่วงนี้ (ในกรุงเทพฯ) จึงเป็นเรื่องของการสร้าง เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ เพื่อประกอบพิธี เพื่อสืบต่อประเพณี และเพื่อประโยชน์ทางสังคมและอาชีพ เป็นหลักมากกว่าเหตุผลในข้ออื่นๆ ซึ่งเป็นเหตุผลของการสร้างศาลเจ้าขึ้นมาในช่วงหลัง

3.2 วิวัฒนาการของศาลเจ้าในเมืองไทย¹⁰⁹

วิวัฒนาการของศาลเจ้าในเมืองไทยจะเป็นไปตามปัจจัยการตั้งถิ่นฐานและกลุ่มชนเป็นหลัก โดยที่ในระยะเริ่มแรกชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองไทย จะแบ่งเป็นกลุ่มภาษาได้ 5 กลุ่ม ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว การตั้งถิ่นฐานจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มของแต่ละกลุ่มภาษาอย่างชัดเจนและเหนียวแน่น การประกอบอาชีพก็จะเกี่ยวเนื่องกันภายในกลุ่ม

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน , หน้า 197-198

¹⁰⁸ สมบูรณ์ สุขสำราญ , "ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของชุมชนชาวจีน," หน้า 32-33

¹⁰⁹ ผู้วิจัยสรุปความจาก การบรรยาย ของ ร.ศ. พรพรรณ จันทโรนานนท์ , "ศาลเจ้า : บรรพบุรุษและความเชื่อ," ณ. ศูนย์มานุษยวิทยา สิรินคร , 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2543

และจะมีประเพณีปฏิบัติบางอย่างที่มีลักษณะเฉพาะไม่ซ้ำกับกลุ่มภาษาอื่น รวมทั้งการแต่งงานก็จะแต่งงานภายในกลุ่มภาษาเดียวกันเท่านั้น และเมื่อมีผู้อพยพเข้ามาใหม่ก็จะเข้ามาอยู่รวมกันในกลุ่มของคนโดยมีหัวหน้าใหญ่ที่เรียกว่า "เจ้าสำ" เป็นผู้ดูแลและหางานให้ทำ และเนื่องจากความเหนียวแน่นเหล่านี้ก็ก่อให้เกิดการสร้าง "ศาลเจ้าประจำกลุ่มภาษา" ขึ้นเพื่อใช้กราบไหว้บูชาเฉพาะคนในกลุ่มภาษานั้นๆ เท่านั้น โดยที่เทพที่ประดิษฐานภายในศาลเจ้าก็จะเป็นเทพท้องถิ่นหรือเทพอันเป็นที่เคารพประจำกลุ่มภาษานั้นๆ สืบต่อมาตั้งแต่เมื่อครั้งที่ยังอยู่ประเทศจีน เช่น แชงเล้งเอี้ย จะเป็นเทพที่เคารพเฉพาะของชาวแต้จิ๋วเท่านั้น (เนื่องจากนิยามปรัมปราของเทพองค์นี้เกิดขึ้นที่เมืองแต้จิ๋ว) และซาอิน ก็เป็นเทพท้องถิ่นของชาวคะ เป็นตัน และช่วงต่อมาประมาณ ค.ศ. 1915 (พ.ศ. 2458) เป็นช่วงที่การก่อสร้างศาลเจ้าจะน้อยลงไปอย่างเห็นได้ชัดในหลายประเทศ เช่นประเทศสิงคโปร์และประเทศไทยด้วย รวมทั้งการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในไทยกระจายตัวมากขึ้น ไม่ได้เกาะกลุ่มตามกลุ่มภาษาอย่างเหนียวแน่นเหมือนดังเดิม แต่เป็นการอยู่รวมกันของหลายกลุ่มภาษารวมทั้งอยู่ร่วมกับคนไทยด้วย ลักษณะการสร้างศาลเจ้าจึงเปลี่ยนไป เป็น "ศาลเจ้าประจำท้องถิ่น" แทน ซึ่งเกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันสร้างขึ้นของคนจีนหลายภาษา และองค์เทพที่ประดิษฐานภายในศาลเจ้าก็มีหลายองค์ ซึ่งก็คือเทพประจำกลุ่มภาษาต่างๆ นั่นเอง และถ้ากลุ่มภาษาใดมีจำนวนมากหรือมีอำนาจมากกว่า เทพประจำกลุ่มภาษานั้นก็จะได้เป็นเทพองค์ประธานของศาล ตัวอย่างของศาลเจ้าประเภทนี้ที่ชัดเจน คือ ศาลเจ้าปากน้ำโพธิ์ และต่อมาการสร้างศาลประเภทนี้บางศาลก็ได้รับความร่วมมือร่วมใจของชาวไทยในท้องถิ่นนั้นร่วมด้วย เช่นศาลเจ้าดอนเมือง ซึ่งมีการตั้งชื่อเป็นภาษาไทยว่า ศาลเจ้าพ่อสมบูรณ และยุคสุดท้ายเป็นยุคที่คนจีนอยู่ร่วมกันเพื่อประกอบอาชีพค้าขายหรือตั้งแหล่งการค้าในรูปของตลาดมากขึ้น จึงก่อให้เกิดการสร้าง "ศาลเจ้าประจำตลาด" ขึ้น เพราะเชื่อว่าเทพจะช่วยให้อกิจการการค้าในตลาดมีความเจริญ ศาลเจ้าประเภทนี้เริ่มมีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการพัฒนารูปแบบตลาดในไทยให้มีมาตรฐานมากขึ้นรวมทั้งมีการพัฒนาระบบคมนาคมทางบกที่ส่งเสริมการค้าในตลาดด้วย ศาลเจ้าลักษณะนี้ เช่น ศาลเจ้าเล้งบ้วยเอี้ยซึ่งเป็นศาลเจ้าประจำตลาดเก่า (ศาลเจ้านี้แต่เดิมเป็นศาลเจ้าประจำกลุ่มภาษา และเมื่อการค้าและตลาดเจริญขึ้นก็เปลี่ยนฐานะเป็นศาลเจ้าประจำตลาด) เป็นต้น

ดังนั้นศาลเจ้าที่เป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้ จะเป็นศาลเจ้าประเภทศาลเจ้าประจำกลุ่มภาษาเป็นหลัก เนื่องจากเป็นศาลเจ้าที่สร้างในช่วงแรกที่ชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งการอพยพเข้ามานี้จะมีหลายช่วงจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5

3.3. ความสำคัญของศาลเจ้าเงินที่มีต่อชุมชน

3.3.1. ความสำคัญทางด้านศาสนา ในสังคมชาวจีนมีความผูกพันยึดมั่นอยู่ในความเชื่อและประเพณีทางศาสนาและลัทธิดั้งเดิมอยู่อย่างมากมาย จึงทำให้การทำบุญ ทำทาน เช่นไหว้เทพเจ้าจึงเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับการดำรงชีวิต ดังนั้นจะพบว่าตลอดเวลา 1 ปี ชาวจีนในกรุงเทพฯ ทำบุญ ทำทาน เช่นไหว้แทบทุกเดือนเช่นเดียวกับการทำบุญ 12 เดือนของไทย โดยใช้ศาสนสถานทั้ง วัด ศาลเจ้า และโรงเจ เป็นที่ประกอบพิธีกรรม และพิธีกรรมของชาวจีนในกรุงเทพฯ ที่กระทำกันตลอดปี ตามเทศกาลทั้ง 8 ของจีน (ดูรายละเอียดในเรื่องหัวใจของสถาปัตยกรรมด้านนามธรรม) และอาจจะมีพิธีกรรมอื่นๆ ที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละศาลเจ้าด้วย นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมบางอย่างที่จัดขึ้นอย่างเอิกเกริกในอดีตแต่ในปัจจุบันไม่ปรากฏพิธีดังกล่าวแล้ว คือ พิธีการแห่เทพหรือเจ้าของชาวจีน ซึ่งเป็นลัทธิดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เช่น ชาวจีนแต้จิ๋วจัดแห่เจ้าเต่าปูนเต่าทองของศาลเจ้าเก่าเป็นประเพณีทุกปี¹¹⁰ ส่วนชาวจีนคะจัดแห่เจ้าฮ้วนหว่องกงของศาลเจ้าโรงเกือก เป็นประเพณีทุก 3 ปี เป็นต้น นอกจากนี้ศาลเจ้าที่มีความสำคัญในระดับชุมชน เมื่อถึงงานเทศกาลต่างๆ ก็จะเป็นที่รู้จักกันของคนที่อยู่ในย่านนั้นหรือเคยอยู่ในย่านนั้นมาก่อน ว่าจะต้องมารวมตัวกันพบปะสังสรรค์กัน เช่นมีงานกินเลี้ยงโต๊ะจีน โดยใช้ศาลเจ้าเป็นที่ศูนย์กลางในการมาพบปะกันทุกครั้ง

¹¹⁰ พรพรรณ จันทร์โรนานนท์, "ศาลเจ้าและวัดจีนในกรุงเทพฯ," รวมบทความประวัติศาสตร์, อัง หงช. ร. 5 น 1.1 / 72 ที่ 165 / 8527 กล่าวถึงศาลเจ้าเก่าแก่แห่งเจ้า งานประจำปีของพวกจีนที่ศาลเจ้าเก่า ".....เมื่อวันที่ 2 เดือนนี้ พวกจีนแห่มาวันเจ้าลงไปที่การสมโภชวันแรก เมื่อวันที่ 7 เดือนนี้ พวกจีนแห่ส่งกลับแล้ว เดินขบวนแห่ลงไปตามถนนเจริญกรุง ตำบลสามจีน"

3.3.2. ความสำคัญทางด้านสังคม ศาสนสถานจีนเป็นเครื่องมือทางสังคมอย่างหนึ่งที่ใช้ในการสั่งสอนให้ผู้คนเป็นคนดี มีความซื่อสัตย์ มีความกตัญญูกตเวที เชื่อถือในกรรมเวร รัตถยและสันติภาพ คำสั่งสอนของเทพเหล่านี้ ส่วนสร้างให้คนในสังคมมีศีลธรรม เคารพต่อสังคม และทำให้สังคมมีระเบียบอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข นอกจากนี้ยังมีส่วนเกื้อกูลต่อกฎหมายบ้านเมือง กฎหมายเป็นสิ่งที่ใช้ในการลงโทษผู้ที่กระทำความผิด แต่ไม่สามารถป้องกันการกระทำความผิดได้ คนจีนจะมีความเชื่ออย่างเคร่งครัดว่า ถ้านับถือปฏิบัติตามคำสอนของเทพท่านก็จะปกป้องคุ้มครอง แต่ถ้าไม่ปฏิบัติตามก็จะถูกลงโทษ และความเชื่อเหล่านี้เองที่มีส่วนช่วยให้ผู้คนควบคุมตนเองไม่ให้กระทำความผิด

ความสำคัญทางด้านสังคมอีกอย่างหนึ่งเริ่มต้นเมื่อคราวที่ชาวจีนอพยพเข้ามาในเมืองไทยมากๆ ศาสนสถานจีนโดยเฉพาะศาลเจ้า นอกเหนือจากเป็นที่สักการะบูชาของชาวจีนแล้ว ยังใช้เป็นที่พักประสังสรรค์กันของชาวจีนด้วย

ภาพที่ 12

ภาพชาวจีนนั่งเล่นหมากรุกในศาลเจ้า ซึ่งเขาใช้เป็นที่พักประสังสรรค์ และทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน
ที่มา : สารคดี , สำนักพิมพ์ . อนุภี : ราชธานีที่ถูก
ลิ้มรสฝั่งเจ้าพระยากับร่องรอยของถิ่นฐานบ้านผู้ดี และ
ย่านวัฒนธรรมเก่าแก่ของบางกอก. (กรุงเทพมหานคร
: สำนักพิมพ์สารคดี , 2542) , หน้า 142.

และศาลเจ้ายังถูกใช้ไปเพื่อกิจกรรมทางสังคมจำนวนมาก และกิจกรรมเหล่านี้ยังคงปฏิบัติสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน อาทิเช่น

ก. ใช้เป็นสมาคม ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 มีชาวจีนอพยพเข้ามาในเมืองไทยเป็นจำนวนมาก จนทำให้ศาลเจ้าของชาวจีนกลุ่มภาษาต่างๆ ได้กลายเป็นศูนย์กลางการประสานงานของชาวจีนในเมืองจีนและในเมืองไทยโดยทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นสมาคมของชาวจีนกลุ่มภาษานั้นๆ สมาคมยุคเก่าต่างๆ ก็มีวิวัฒนาการมาจากศาลเจ้าเกือบทั้งสิ้น เช่น สมาคมชกเกียน เริ่มก่อตั้งมาจากศาลเจ้าโจวซือกง ตลาดน้อย สมาคมไหหลำเริ่มก่อตั้งมาจากศาลเจ้าเจียวเอ็ง บางรัก และสมาคมแต้จิ๋ว เริ่มก่อตั้งมาจากศาลเจ้าเล่าปุ่นเก่าแก่ง ทรวงวด เป็นต้น เมื่อลัทธิรักชาติได้แพร่กระจายจากเมืองจีนเข้าสู่เมืองไทย ศาลเจ้าก็กลายเป็นแหล่งชุมนุมของสมาคมลับของชาวจีนกลุ่มภาษาต่างๆ ไป¹¹¹ นอกจากนี้ศาลเจ้ายังได้เคยใช้เป็นที่พักของพวกอั้งยี่ เมื่อปี ค.ศ. 1924 (พ.ศ. 2467) จนต้องมีการระดมผู้ถูกหรือถูกเกณฑ์ว่าด้วยสถานกฤษฎี ปี ค.ศ. 1924 ออกมาควบคุมพวกอั้งยี่¹¹²

ข. ใช้เป็นโรงเรียน หรือเป็นมูลเหตุให้เกิดการสร้างโรงเรียน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนที่จะมีการตั้งโรงเรียนยุคใหม่ ชาวจีนในเมืองไทยใช้ศาลเจ้าเป็นโรงเรียนสอนภาษาจีนให้แก่ลูกจีนที่เกิดในเมืองไทย คามศาลเจ้าจะมีคนดูแลศาลหรือที่เรียกกันตามภาษาชาวบ้านว่า "เสียดง" (ภาษาแต้จิ๋ว) เป็นครูสอนประจำอยู่คนเดียว โดยใช้หนังสือคัมภีร์ศีลธรรมเก่าๆ¹¹³ ของจีนบ้าง ตำราทานประกอบบ้าง การสอนนี้สอนด้วยภาษาจีนล้วนๆ สำหรับค่าตอบแทนในการสอนก็เป็นไปโดยให้สิ่งของเครื่องอุปโภค บริโภคต่างๆ จุดมุ่งหมายก็เพียงเพื่อให้ลูกหลานจีนอ่านหนังสือ

¹¹¹ กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม , "ศาลเจ้าจีน วัดจีน และบ้านคนหับคิจีนในกรุงเทพฯ," ศิลปวัฒนธรรม 7 : 126

¹¹² ประยงค์ อนันท์ทวงค์ , ถนนบนโต๊ะจีน ชุดที่ 2 , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน , 2540) , หน้า 178

¹¹³ เต๋อฮัน สุภโสภณ , "ความเป็นมาของโรงเรียนจีน," คนจีน 200 ปี ให้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2 , หน้า 265

จีนออก และการสอนหนังสือตามศาลเจ้าเหล่านี้ก็ได้มีการพัฒนามาจนเป็นโรงเรียนจีนตามการศึกษาแผนใหม่ บางโรงเรียนก็ยังตั้งอยู่ในบริเวณศาลเจ้าและอาศัยศาลเจ้าเป็นอยู่ป้อม เช่น โรงเรียนเมยอชิงของชาวจีนแท้ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เพราะการอุปถัมภ์ของศาลเจ้าเล่าปุนเล่าก๋ง หรือ โรงเรียนจีนสว่างวัฒนาของศาลเจ้ากงจิ้งจิ้ง เป็นต้น นอกจากนี้บางแห่งก็มีการสร้างสถานศึกษาถึงระดับอุดมศึกษา เช่น ศาลเจ้าไต้ซงกง ของมูลนิธิปอเต็กตึ๊ง สร้างมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติขึ้น

ค. ใช้เป็นมูลนิธิและศูนย์รักษาพยาบาล หรือเป็นมูลเหตุให้เกิดการสร้างมูลนิธิและโรงพยาบาล ในศาลเจ้าหลายแห่งที่มีผู้คนนับถือสักการะมาก ทำให้มีรายได้จากการทำบุญจำนวนมาก และเงินเหล่านี้เองที่ทางศาลเจ้านำกลับมาใช้ประโยชน์เพื่อตอบแทนแก่สังคม ในรูปของมูลนิธิบ้าง หน่วยบรรเทาสาธารณภัยบ้าง หรือสมาคมบ้าง อย่างเช่น "มูลนิธิปอเต็กตึ๊ง" (ดูรายละเอียดได้จากประวัติศาลเจ้าไต้ซงกง) ซึ่งเป็นทั้งศาลเจ้าและดำเนินกิจกรรมการกุศลทางสังคม ทั้งงานสวัสดิการสังคม งานบรรเทาสาธารณภัย งานฌาปนกิจและสุสาน รวมทั้งงานสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์ จนมีการสร้างโรงพยาบาลขึ้นคือ "โรงพยาบาลหัวเฉียว", ศาลเจ้ากงจิ้งจิ้ง ของชาวกวางตุ้งที่จัดตั้งเป็นสมาคมก๋วงสิ่วและดำเนินงานกิจกรรมการกุศลจำนวนมาก โดยเฉพาะงานสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์ โดยสร้าง "โรงพยาบาลก๋วงสิ่วมูลนิธิ" ขึ้นเป็นโรงพยาบาลที่รับรักษาผู้ป่วยสูงอายุที่ทางโรงพยาบาลอื่นๆ ไม่ต้องการรักษาต่อแล้ว เช่น โรคเมรัยระยะสุดท้าย อัมพาตแขนขา เป็นต้น , และศาลเจ้าเชียงกงที่จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัยเชียงกงขึ้น เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมทางสังคมเหล่านี้ล้วนก่อกำเนิดมาจากศาลเจ้าทั้งสิ้น

3.3.3. ความสำคัญทางด้านความบันเทิง ในสมัยรัชกาลที่ 6 ศาลเจ้าเก่าเป็นที่ที่ชาวบ้านบ้านตลาดเข้าไปหาความสำราญจากการเล่าเรื่องทางวรรณคดี นิทานพื้นบ้าน เทพนิยาย ซึ่งชาวจีนเรียกว่า "ฮั่วฮู" โดยทางศาลเจ้าจะมีการเก็บเงินจากผู้ฟัง เชื่อว่าความบันเทิงประเภทนี้คงจะอยู่ในศาลเจ้าอื่นๆ ด้วยเช่นกัน นอกจากนั้นงานบันเทิงที่จัดลงในงานเทศกาลของศาลเจ้าอีกอย่างหนึ่ง คือ การแสดงงิ้ว (อุปรากรจีน) ซึ่งเป็นงานแสดงที่ชาวจีนจะได้ชมที่ศาลเจ้านิตละหลายครั้ง¹¹⁴

ภาพที่ 13 การแสดงงิ้วในศาลเจ้า เพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณเจ้าและเพื่อสร้างความบันเทิงให้กับผู้ชมชาวจีน
ที่มา : จิตรา ก้อนันทเกียรติ . ตั้งหนังก๊วย. (กรุงเทพมหานคร : แพรวสำนักพิมพ์) , 2539.

3.4. ประเภทของศาลเจ้า

การแบ่งประเภทของศาลเจ้าในกรุงเทพฯสามารถแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบคือ

3.4.1. ประเภทของศาลเจ้าที่แบ่งตามประเภทของกลุ่มภาษาชาวจีน

ศาลเจ้าในกรุงเทพฯนั้นจะมีเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะความแตกต่างในกลุ่มชาวจีนในสังคมไทยนั่นเอง ด้วยเหตุว่าชาวจีนแต่ละภาษาพูดจะเลือกนับถือเจ้าของคัมภีร์หรือมากกว่านั้นตามที่พวกเขาพอใจ และก็สร้างศาลให้เป็น

¹¹⁴ พงศ์สวัสดิ์ ธีระวาลี . "แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาศาลเจ้าจีนในการพัฒนาเมืองและชุมชนภูเก็ต," หน้า 84

ที่ประทับของเจ้าเหล่านั้นแตกต่างกันตามความนับถือของตน ดังนั้นศาลเจ้าในกรุงเทพฯ จึงสามารถแบ่งได้ตามกลุ่มภาษาพูด ได้ดังนี้¹⁵

- ศาลเจ้าจีนฮกเกี้ยน ศาลเจ้าที่เก่าที่สุดในกรุงเทพฯ คือ ศาลเจ้าจีหนันเมี้ยว ริมคลองบางลำไ้เก่าเดิม (พ.ศ. 2329 ซึ่งได้กล่าวไปแล้วในประวัติของศาสนสถานจีนในเมืองไทย) เนื่องจากศาลเก่าทรุดโทรม และบริเวณศาลบางส่วนถูกตัดเป็นถนน ศาลเจ้าจึงถูกรื้อทิ้งแล้วสร้างใหม่ในบริเวณใกล้เคียงในปี พ.ศ. 2499
- ศาลเจ้าจีนแคะ ศาลเจ้าที่เก่าที่สุด คือศาลเจ้าซาโน (พ.ศ. 2390) ทำดินแดง ธนบุรี
- ศาลเจ้าจีนแต้จิ๋ว ศาลเจ้าที่เก่าที่สุดคือ ศาลเจ้าบ้านหม้อ (อายุประมาณเกือบ 200 ปี) แต่ถ้าหากดูตามอายุของศาลเจ้าจะพบว่า ศาลเจ้ากวนอู ถนนสมเด็จเจ้าพระยา จะมีอายุมากกว่า คือเกิดอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2345 แต่เนื่องจากศาลเจ้านี้เมื่อเริ่มสร้างเป็นศาลเจ้าของชาวจีนฮกเกี้ยน แต่ปัจจุบันได้กลายเป็นศาลเจ้าของชาวจีนแต้จิ๋ว ดังนั้น จึงไม่ได้นับศาลเจ้านี้เป็นศาลเจ้าที่เก่าที่สุดของแต้จิ๋ว
- ศาลเจ้าจีนไหหลำ ศาลเจ้าที่เก่าที่สุดคือ ศาลเจ้าแม่ทับทิม หรือศาลเจ้าแม่ทับทิม¹⁶ ในภาษาแต้จิ๋ว หรือชื่อเป็นภาษาจีนไหหลำ คือ ศาลเจ้าด้ายบัวแดงเหมี้ยว (พ.ศ. 2384) ตามถนน เจริญพานิชย์ ฝั่งพระนคร
- ศาลเจ้าจีนกวางตุ้ง ศาลเจ้าของชาวจีนกวางตุ้งในกรุงเทพฯ มีเพียงที่เดียวคือ ศาลเจ้าประจำสมาคมกวางตุ้ง หรือที่เรียกว่าศาลเจ้ากวงจิ้งถั่ง (พ.ศ. 2423)

ศาลเจ้าเก่าที่สุดของแต่ละภาษาส่วนใหญ่จะถูกเปลี่ยนแปลงอย่างมากหรือไม่ก็ถูกสร้างขึ้นใหม่ เนื่องมาจากเป็นศาลเจ้าที่มีอายุการใช้งานมานาน จนทำให้เกิดการซ่อมแซมและเปลี่ยนแปลงสภาพเดิมอย่างมาก ยกเว้นศาลเจ้าของไหหลำและกวางตุ้งซึ่งยังคงสภาพของเดิมอยู่อย่างมาก

3.4.2. ประเภทของศาลเจ้าที่แบ่งตามที่มาของศาสนา

ศาลเจ้าที่แบ่งตามเกณฑ์นี้สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

- ศาลเจ้าที่มีที่มาจากศาสนาเต๋าและความเชื่อพื้นถิ่น ซึ่งเกือบทั้งหมดของศาลเจ้าในกรุงเทพฯจะเป็นศาลเจ้าประเภทนี้ และมีองค์รูปเคารพเป็นเทพในศาสนาเต๋าและความเชื่อพื้นถิ่น
- ศาลเจ้าที่มีที่มาจากพุทธศาสนา เป็นศาลเจ้าที่มีมูลเหตุการสร้างมาจากพุทธศาสนา และมีรูปเคารพองค์ประธานเป็นพระภิกษุชาวจีนในพุทธศาสนา และเป็นบุคคลที่ทำคุณงามความดี จนเมื่อมรณะภาพผู้คนก็ยกย่องนับถือและเคารพกราบไหว้ดังเช่นเป็นเทพองค์หนึ่ง เช่น ภิกษุได้ขงกง ภิกษุโจวซือกง เป็นต้น และในสมัยแรกศาลเจ้าเหล่านี้บางแห่งก็เคยถูกใช้เป็นที่พำนักของภิกษุชาวจีนด้วย แต่ศาลเจ้าประเภทนี้ไม่ได้จัดเป็นวัดจีน เนื่องจากเหตุผลดังนี้
 - เป็นศาสนสถานที่ไม่มีการจำพรรษาอยู่
 - ไม่ได้ประดิษฐานพระพุทธรูป 3 องค์ เป็นองค์ประธานหลัก
 - สถาปัตยกรรมไม่ได้ออกแบบและสร้างตามแบบประเพณีของวัดจีน (ดูภาพผนวก ค เรื่องลักษณะเฉพาะของวัดจีน ประกอบ)

ศาลเจ้าประเภทนี้จะมีลักษณะทางสถาปัตยกรรม การวางผังบริเวณ การวางตำแหน่งรูปเคารพ ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรม และการตกแต่งเหมือนศาลเจ้าประเภทแรกทุกประการ แต่จะมีพิธีกรรมทางศาสนาบางประการที่ปฏิบัติเหมือนวัดพุทธมหายาน เช่น พิธีพะเก้ง¹⁷ พิธีกินเจ เป็นต้น

¹⁵ พรพรรณ จันทโรนานนท์, "ศาลเจ้าและวัดจีนในกรุงเทพฯ", รวมบทความประวัติศาสตร์ : 209 - 212

¹⁶ ชื่อ "ศาลเจ้าแม่ทับทิม" ที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ทั้งหมด จะหมายถึง ศาลเจ้าแม่ทับทิม ที่เจริญพานิชย์ และดำเนินการกล่าวถึงศาลเจ้าแม่ทับทิมแห่งอื่น จะทำการกำกับที่ตั้งของเจ้าแม่ทับทิมแห่งนั้นเสมอ

¹⁷ ดูรายละเอียดในหน้า 162